

UDK: 271.3Mandić, D.(044)''1953/1972''
929Jareb, J.(044)''1953/1972''
Izvorni znanstveni članak
Primljeno: 28. 5. 2018.
Prihvaćeno: 13. 9. 2018.
DOI: <https://doi.org/10.22586/csp.v50i3.101>

Suradnja Dominika Mandića i Jere Jareba u svjetlu korespondencije sačuvane u Mandićevoj ostavštini

MARINA BEUS
Filozofski fakultet Sveučilišta u Mostaru
Mostar, Bosna i Hercegovina
marina.beus@ff.sum.ba

U pisanoj ostavštini fra Dominika Mandića, koja se čuva u Arhivu Hercegovačke franjevačke provincije, među bogatim gradivom koje ima oko 35 tisuća dokumenata sačuvana je i korespondencija koju je ovaj ugledni hercegovački franjevac razmjenjivao s poznatim hrvatskim povjesničarom u emigraciji Jerom Jarebom. Iz sadržaja 39 sačuvanih pisama što su ih dvojica povjesničara razmijenila od 1953. do 1972. očita je njihova suradnja na više područja, pa je u tom smislu rad koncipiran tako da preko raspoloživoga gradiva prati ponajprije njihov angažman u izdavačkoj djelatnosti, zatim rad na znanstvenom području, dočim je treći dio posvećen jednom broju pisama koja svjedoče i o međusobnoj potpori u istraživačkom radu, bilo da je riječ o razmjeni ili pomoći pri pronalasku gradiva za različite povijesne teme koje su bile predmetom njihova interesa.

Ključne riječi: Dominik Mandić; Jere Jareb; korespondencija; izdavačka djelatnost; znanstvena istraživanja

Uvodne napomene

Znanstvena, publicistička, a dijelom i politička djelatnost fra Dominika Mandića uglavnom je povezana s njegovim dužim životnim djelovanjem u inozemstvu, od rimskoga (1939. – 1951.) do čikaškoga razdoblja (1952. – 1973.).¹ Iako je u vrijeme boravka u Rimu njegova pozornost uglavnom bila usmjerena na djelovanje unutar vlastitoga reda (imenovan je generalnim definatorom franjevačkoga reda) te posvećenost humanitarnom radu, i u tom razdoblju pronalazio je vremena za prikupljanje arhivskoga gradiva i litera-

---

¹ O tom životnom razdoblju fra Dominika Mandića vidi: PANDŽIĆ, *Životopis dr. fra Dominika Mandića*, 61-180. Opširnije o njegovu životopisu: BiH-AHFP-MO, sv. 19, m. 3, f. 1-48; MANDIĆ, „Curriculum vitae”, 13-39; NERALIĆ, „Mandićevo rimsko razdoblje”, 721-755; KRIŠTO, „Fra Dominik Mandić i hrvatske izbjeglice”, 686-720; ČUVALO, „Fra Dominik Mandić”, 81-109; TOMIĆ, JOLIĆ, „Mandićeva nakladnička djelatnost”, 769-774.

ture za svoje buduće radove.² Možda se životnom prekretnicom, kada je riječ o Mandićevu znanstvenom opusu, može smatrati njegov privremeni odlazak u Chicago 1951. u svojstvu vizitatora Hrvatskoga komisarijata, međutim prezimanjem dužnosti starješinstva Komisarijata taj će grad postati njegovim doživotnim mjestom boravka. Upravo to razdoblje, od 1952. pa do smrti 1973., obilježeno kontaktima i suradnjom ne samo s brojnim hrvatskim emigrantima nego i uglednim europskim i svjetskim znanstvenicima, vrhunac je znanstvenoga i publicističkoga djelovanja fra Dominika Mandića. Jedan od emigranata s kojim je Mandić vrlo često kontaktirao bio je i ondašnji student povijesti na njujorškom Sveučilištu Columbia, a poslije ugledni hrvatski povjesničar u emigraciji Jere Jareb.³ Da je riječ o vrlo intenzivnoj komunikaciji potvrđuje i sačuvana korespondencija od 39 pisama koja su dvojica povjesničara razmijenila od 1953. do 1972., a koja se u sklopu bogate Mandićeve ostavštine čuva u Arhivu Hercegovačke franjevačke provincije.⁴ Intenzitet nastajanja pisama nije ujednačen nego je diktiran dijelom poslovnom suradnjom, a dijelom osobnim potrebama samih autora. Tako tri pisma potječu iz 1953. (jedno na engleskom jeziku), pet iz 1954., po jedno iz 1956. i 1958., osam iz 1959., dva iz 1960., jedno iz 1961., šest iz 1962., pet iz 1963., šest iz 1970., a jedno je datirano 1972. godine (riječ je o čestitci). Mandić je autor 19 pisama, a preostalih 20 pripadaju Jarebu. Sva sačuvana pisma, izuzev jednoga gdje je godina pogrešno navedena (1920., ali se po sadržaju može ustvrditi da je riječ o 1962.), uredno su datirana i čitljiva, s tim da su Jarebova pisma (izuzev dva

² KORAC, „Mandićevi izvori i literatura za znanstveni rad”, 781-784.

³ Jere Jareb rođen je 3. svibnja 1922. u Prvić Šepurinama. Nakon završetka realne gimnazije u Šibeniku odlazi na daljnje školovanje u Zagreb, gdje upisuje Pravni fakultet. Početkom svibnja 1945. započinje njegov inozemni životni put. Prvih šest godina, tj. do kraja 1951. proveo je u Austriji (u Klagenfurtu te kratko u Salzburgu), a u siječnju 1952. odlazi u Sjedinjene Američke Države, gdje je izgradio znanstvenu karijeru povjesničara. Diplomirao je povijest 1958. na Sveučilištu Columbia, a poslijediplomski studij završio je 1964. godine. Od 1963. do 1966. predavao je na Sveučilištu Rutgers (New Jersey), a 1966. prelazi na Saint Francis College u Lorettu (Pennsylvania) (danas: Saint Francis University), gdje ostaje do umirovljenja 1992. godine. Na tom je sveučilištu, osim što je predavao europsku i svjetsku povijest, od 1968. bio predstojnikom Odsjeka za povijest. Kao jedan od osnivača Hrvatske akademije Amerike dao je veliki doprinos i časopisu *Journal of Croatian Studies* pokrenutom u sklopu Akademije. Intenzivno je surađivao i s *Hrvatskom revijom*, u čijem je izdanju 1960. tiskana njegova prva knjiga *Pola stoljeća hrvatske politike 1895. – 1945. Povodom Mačekove autobiografije*. Drugo izdanje te knjige tiskano je nakon proglašenja samostalne Hrvatske, točnije 1995., kada Jareb ostvaruje intenzivnu suradnju s ondašnjim Institutom za suvremenu povijest, odnosno poslije njegovim sljednikom Hrvatskim institutom za povijest, čiju je izdavačku djelatnost dopunio dvjema dragocjenim zbirkama izvora za povijest NDH (*Zlato i novac Nezavisne Države Hrvatske izneseni u inozemstvo 1944. i 1945. i Državno gospodarstveno povjerenstvo Nezavisne Države Hrvatske od kolovoza 1941. do travnja 1945. godine*). Objavio je i niz članaka u *Časopisu za suvremenu povijest i Hrvatskoj reviji*. Preminuo je 21. studenog 2017. u Charlottesvilleu (Virginia). Opširnije o Jarebovu životu i radu vidi u: MATKOVIĆ, „Razgovor s dr. Jerom Jarebom”, 709-728; JAREB, M., „Jere Jareb”, 616-617.

⁴ Razmijenjena pisma u Mandićevoj ostavštini na kojima se temelji ovaj rad vidi u: BiH-AHFP-MO, sv. 5, m. 2; sv. 6, m. 1, 4; sv. 7, m. 1-4; sv. 9, m. 2; sv. 11, m. 1; sv. 19, m. 3-4; sv. 20, m. 2; sv. 25, m. 2.

vlastoručno pisana) bez dijakritičkih znakova. Ovisno o tematici, opseg pisma je od nekoliko rečenica do četiri stranice, izuzev jednoga Jarebova pisma u čijem je prilogu članak na pet i pol stranica. Iz sadržaja razmijenjenih pisama te dvojice intelektualaca vidljiva je prvenstveno suradnja na razini znanstvenika, povjesničara, ali i osoba koje iskazuju veliki senzibilitet za izdavaštvo među mnogobrojnim hrvatskim emigrantima. Stoga su sačuvana pisma dragocjen prilog boljem poznavanju njihova kulturnoga i znanstvenoga emigracijskog angažmana i na promicanju i na rasvjetljivanju hrvatske povijesti u, za Hrvate, tegobnom razdoblju komunističke Jugoslavije.

Suradnja u izdavačkoj djelatnosti

Jedna od spona koja je povezala fra Dominika Mandića i Jeru Jareba svakako je bila i izdavačka djelatnost. Svjesni da je upravo hrvatska emigracija u slobodnom i demokratskom svijetu, za razliku od položaja hrvatskoga naroda u socijalističkoj Jugoslaviji, pozvana na očuvanje i promicanje i hrvatske kulture i hrvatskih težnji i prava, što je podrazumijevalo vrlo često i otvorenu kritiku dirigitirane jugoslavenske historiografije, i Mandić i Jareb pozornost usmjeravaju na okupljanje hrvatske inteligencije u emigraciji i publiciranje njezinih ideja i sadržaja. Ubrzo nakon Mandićeva dolaska u Chicago i preuzimanja dužnosti starješinstva Komisarijata on u nekoliko pisama upućenih prijateljima najavljuje svoja promišljanja o „mogućnosti, da [ovdje] u Chicagu osnuje[mo] Hrvatski izdavački zavod, koji bi u stalnim serijama izdavao originalna djela hrvatskih pisaca u Iseljeništvu, i time omogućio hrvatsko stvaralačko djelovanje na polju pisane riječi i u ovim tragičnim vremenima za Hrvatski narod”.⁵ Obrazloženje, po njegovoj procjeni neodgodive, potrebe pokretanja nakladničke djelatnosti i u Chicagu sažeo je u svojem pismu upućenom krajem siječnja 1953. mons. Jurju Mađeru, u kojem među ostalim naglašava: „U Hrvatskoj je danas Društvo sv. Jeronima raspušteno; mnogi su hrvatski nakladni zavodi obustavljeni ili skrenuti sa svoje hrvatske kolotečine; Hrvatskoj Matici i Akademiji dana je druga zadaća u protuhrvatskom i protukršćanskom smislu. Hrvatski pisci, koji su izbjegli u Inozemstvo, nemaju materijalnih mogućnosti, da štampaju svoja djela. Na taj način hrvatsko stvaralaštvo na polju pisane riječi dovedeno je u opasnost da bude prekinuto i da zataji u ovim najotsutnijim vremenima za Hrvatski narod i za njegovu hiljadugodišnju kršćansku kulturu... Ja bih želio tome predusresti i dati mogućnost sposobnim Hrvatima u Izbjeglištvu da štampaju svoje radove i nastave svijetle hrvatske tradicije iz doba slobode i kršćanskog života.”⁶ Vođen tim promišljanjem, Mandić je već u prvoj polovini 1953. utemeljio Hrvatski izdavački zavod „Croatia” u Chicagu, koji bi, prema njegovim razrađenim plano-

⁵ Riječ je o pismu koje je početkom 1953. uputio Dušanu Žanku. BiH-AHFP-MO, sv. 5, m. 2, f. 7. O toj temi pisao je i Vatri Murvaru, Franji Trograniću te Anti Livajušiću. Usp. BiH-AHFP-MO, sv. 5, m. 2, f. 8, 27-28.

⁶ BiH-AHFP-MO, sv. 5, m. 2, f. 59. Usp. ČUVALO, „Fra Dominik Mandić”, 104.

vima, osim uređivanja i tiskanja *Hrvatskoga kalendara* (izlazio je još od 1944.) tiskao i knjige različitih profila: „1. Hrvatska duhovna knjižnica, 2. Hrvatska povijesna knjižnica, 3. Knjižnica hrvatske lijepe knjige, 4. Knjižnica savremenih pitanja”, što bi značilo „kolo od pet knjiga” za svaku godinu.⁷ Osim hrvatskih izdanja Zavod je pokrenuo i Hrvatsku američku knjižnicu, na engleskom jeziku, kojoj je prema promišljanju njezina inicijatora svrha „da upozna strani svijet, koji engleski govori, s Hrvatskom i njezinim težnjama. Ova će posebno imati pred očima i potomke Hrvata u Americi, koji više ne govore hrvatski”.⁸ Istina, Mandićev entuzijazam vrlo brzo zapada u krizu izazvanu poteškoćama što u financijskom, što u suradničkom pogledu, pa se Zavod nakon dvogodišnjega rada ugasio, ali njegovu nakladničku ulogu preuzeo je Hrvatski povijesni institut, koji je fra Dominik utemeljio 1955. godine.

Budući da je i Jeru Jareba životni put 1952. doveo u Sjedinjene Američke Države, na njujorško Sveučilište Columbia, on se vrlo brzo uključio u intelektualne krugove hrvatske emigracije, pa se osim znanstvenim radom aktivno bavio i izdavačkom djelatnošću. Kako je rečeno, bio je jedan od osnivača Hrvatske akademije Amerike (*Croatian Academy of America*), osnovane 1953., njezin prvi izvršni tajnik, a od 1982. do 1988. i predsjednik, te povjerenik časopisa *Hrvatska revija*. Uz ondašnjega predsjednika Akademije Karla Mirtaha bio je i urednikom Akademijina časopisa *Journal of Croatian Studies* pokrenutog 1960. godine.⁹ Upravo će uređivanje i publiciranje *Hrvatskoga kalendara* i *Journal of Croatian Studies* te pripreme izdanja u sklopu Hrvatske američke knjižnice, kao što se uočava iz njihove korespondencije, povezati Mandića i Jareba. Iako iz sačuvanih pisama u fra Dominikovoju ostavštini nemamo izravnih podataka o početku njihova poznanstva, iz sadržaja prvoga sačuvanog Jarebova pisma, datiranog 11. lipnja 1953., saznajemo da je Mandić malo prije toga boravio u New Yorku, gdje se susreo i s Jarebom, kada je očito dogovorena i njegova suradnja u *Hrvatskom kalendaru*.¹⁰ Razmijenjena pisma tijekom 1953. i 1954., dakle u razdoblju koje je vezano za fra Dominikovu izdavačku djelatnost, svjedoče o Jarebovoj nesebičnoj potpori tom projektu. Naime, Jareb je već u *Kalendaru* za 1954. objavio članak „Hrvatska Istra”,¹¹ a

⁷ BiH-AHFP-MO, sv. 5, m. 2, f. 131; PANDŽIĆ, *Životopis dr. fra Dominika Mandića*, 127; ČUVALO, „Fra Dominik Mandić”, 104; TOMIĆ, JOLIĆ, „Mandićeva nakladnička djelatnost”, 769.

⁸ BiH-AHFP-MO, sv. 5, m. 2, f. 131; ČUVALO, „Fra Dominik Mandić”, 104.

⁹ MATKOVIĆ, „Razgovor s dr. Jerom Jarebom”, 720; JAREB, M., „Jere Jareb”, 616.

¹⁰ „Kako sam Vam obećao kod Vaseg nedavnog boravka u New Yorku, javljam Vam se ukratko ovim pismom... Koncem slijedećeg tjedna poslat ću Vam moj članak o Istri za Kalendar. Ako Vam se ne bude svidio, odnosno ako dobijete nešto boljega, nemojte ga uzeti u obzir.” Usp. BiH-AHFP-MO, sv. 11, m. 1, pm. 2, f. 1.

¹¹ JAREB, J., „Hrvatska Istra”, 166-174. Šaljući rad za objavu (7. srpnja 1953.), Jareb je naglasio da je „pisan popularno, bez pozivanja na vrela”, a uredništvu je ostavio mogućnost skraćivanja i sitnijih stilskih izmjena, uz opasku da ako se „članak ne bi mogao objaviti u Kalendaru, ne bih želio, da se pojavi u ‘Danici’ te bih molio, da mi ga povratite”. Usp. BiH-AHFP-MO, sv. 20, m. 2, f. 50. Mandić je 11. srpnja 1953. potvrdio objavljivanje Jarebova rada uz neznatno skraćivanje te umetanje više podnaslova, što će prema njegovu mišljenju doprinijeti preglednosti i čitljivosti. Usp. BiH-AHFP-MO, sv. 20, m. 2, f. 49.

Mandić je u pismu od 8. studenog 1953. napisao da upravo taj članak smatra za „jedan od najboljih” te mu zahvaljuje na suradnji.¹² U nastavku toga pisma iznio je i promišljanja za sljedeći broj *Hrvatskoga kalendara*, koji bi prema njegovim planovima trebao biti posvećen „Hrvatskoj Kalvariji god. 1945. i mučenicima sv. Vjere i Hrvatske domovine god. 1941.-1945.”, stoga poziva Jareba na nastavak suradnje. Novi prilog *Hrvatskom kalendaru* za 1955., tekst na pet i pol stranica, Jareb je prosljedio 26. rujna 1954. godine. Riječ je o članku naslova „Hrvatska nauka na braniku istine”,¹³ u kojem autor, kako je i sam naglasio, donosi dijelove zapisnika, objavljenog u *Historijskom zborniku*, s javne rasprave koju je organiziralo Povijesno društvo Hrvatske 29. ožujka 1951. u povodu objavljivanja knjige *Pregled materijalne kulture Južnih Slavena u ranom srednjem vijeku* autora Milutina Garašanina i Jovana Kovačevića.¹⁴ Iz preuzetoga dijela zapisnika rasprave u kojoj su sudjelovali istaknuti hrvatski povjesničari, arheolozi i druge javne osobe (dr. Jaroslav Šidak, dr. Fedor Močanin, dr. Milovan Gavazzi, dr. Zdenko Vinski, dr. Ljubo Karaman) uočava se vrlo oštar kritički pristup onim srpskim povjesničarima, kako je Jareb iznio u svojem komentaru, „koji i dalje nastoje krivotvoriti hrvatsku povijest bilo krivim prikazivanjem činjenica, bilo njihovim ispuštanjem”. Stoga Jareb smatra vrijednim upoznati hrvatsku emigraciju s izdanjima u Hrvatskoj i pozvati ju da ih pomnije prati, jer „hrvatski javni radnici i naučenjaci nisu nipošto bacili pero u zapećak već u granicama mogućnosti i dalje nastavljaju tradicionalnim hrvatskim putem”, što nedvojbeno potvrđuje i jednoglasan zaključak aktera te rasprave prema kojem navedena knjiga „svojim brojnim netočnostima, nenaučnim stavom i metodologijom interpretacije materijala, te neukusnom preuzetnošću ne samo da ne može poslužiti kao valjan muzejski priručnik, nego po svojim prozirnim i brojnim šovinističkim montažama, može biti samo štetna, jer nikako ne prikazuje niti stvarno stanje materijala, a ne predstavlja ni njegovu pravilnu suvremenu interpretaciju”.¹⁵ Iako su rasprave i kritički osvrti na srpsku/jugoslavensku historiografiju koja se dotiče hrvatske povijesti ustaljena praksa Povijesnoga društva Hrvatske i *Historijskoga zbornika* – jer, kako je prema donesenom isječku zapisnika naglasio i predsjednik Društva i glavni urednik *Zbornika* dr. Jaroslav Šidak, opredijeljenost za „dosljednu južnoslavensku orijentaciju Povijesnoga društva koja dolazi poglavito do izražaja u njegovom časopisu” obvezuje *Historijski zbornik* „da kritički prati naučni rad u svim [našim] republikama i da napose ocjenjuje one priloge, koji su u bilo kakvoj vezi s hrvatskom poviješću” – Jareb ipak napominje da nije nevjerojatno što je objavljivanje toga zapisnika bilo razlogom da „je ‘Historijski zbornik’ sljedećih godina t. j. 1952. i 1953. izišao za polovicu smanjen od prijašnjih godišta”. Jareb rad završava zaključkom da „sve te poja-

¹² BiH-AHFP-MO, sv. 11, m. 1, pm. 2, f. 2.

¹³ Cijeli rad može se vidjeti u: BiH-AHFP-MO, sv. 11, m. 1, pm. 2, f. 7-12. Popratno pismo uz taj rad: BiH-AHFP-MO, sv. 6, m. 1, f. 375.

¹⁴ Cijeli tekst rasprave može se vidjeti u: GJIVOJE, „Diskusija o knjizi M. Garašanina i J. Kovačevića”, 407-420.

¹⁵ BiH-AHFP-MO, sv. 11, m. 1, pm. 2, f. 7, 11.

ve dokazuju laž krilatice bratstva i jedinstva, izmišljene namjesto kraljevskog narodnog jedinstva; potvrđuju da jaz između Srba i Hrvata i dalje postoji i da ga Titov režim ne samo nije uspio riješiti nego ga je još i pooštrio, jer pod krinkom bratstva i socijalizma Srbi i dalje pašuju u Jugoslaviji”.¹⁶ Nažalost, kako je Jareb svoj rad uredniku *Hrvatskoga kalendara* za 1955. poslao, kako je i pretpostavio, „odviše kasno”, odnosno 26. rujna 1954., to je najvjerojatnije i razlog zbog kojega članak nije objavljen u pripremanom izdanju *Kalendar*.¹⁷

Osim što je objavljivao radove u *Hrvatskom kalendaru*, Jareb je povremeno prevodio priloge povijesnoga karaktera za pojedine publikacije koje je Mandić uređivao. Jedna od takvih publikacija bio je i zbornik na engleskom jeziku *The Croatian Nation*,¹⁸ koji je fra Dominik pokrenuo u nakladi Hrvatskoga izdavačkog zavoda. Očito ni uz Mandićevu veliku požrtvovnost uređivanje zbornika nije teklo jednostavno. S jedne strane, kako kaže u pismu Jarebu, problem je što „pisci zakašnjavaju sa suradnjom”, a s druge strane „što je najteže, nema vrijednih prevodilaca za hrvatske članke” jer „koji znaju hrvatski ne znaju dobro engleski, a koji znaju engleski, ne razumiju sve hrvatske izraze”, pa je molio Jareba za prijevod članka „Iransko podrijetlo Hrvata” autora Stjepana Sakača.¹⁹ Prijevod toga članka Jareb je dovršio, istina sa zakašnjenjem, u vrijeme božićnih blagdana jer mu je, kako je rekao u obrazloženju, uz školske obveze dodatni problem stvarao i veći broj imena, što je iziskivalo proučavanje raznih enciklopedija. Dostavljajući prevedeni članak, u popratnom pismu Jareb napominje da je članak spreman za tisak budući da je prijevodu „dao konačnu redakciju prof. Reeve, a također je pregledao i već otipkanog”.²⁰ Unatoč poteškoćama s prevođenjem radova te nekim negativnim kritikama pojedinih prijevoda,²¹ Mandić je ustrajao na izdavanju

¹⁶ BiH-AHFP-MO, sv. 11, m. 1, pm. 2, f. 11-12.

¹⁷ Uvidom u sadržaj *Hrvatskoga kalendara* za 1955., koji je posvećen „Mučenicima sv. vjere i domovine Hrvatske”, kako stoji na podnaslovnoj stranici, navedeni Jarebov članak nije objavljen. Usp. *Hrvatski kalendar*, god. XII, Chicago, 1954.

¹⁸ U Mandićevoj ostavštini nalazi se preko 350 dokumenata vezanih za tu problematiku: BiH-AHFP-MO, sv. 20, m. 2, f. 1-359. Dokument oznake 359 donosi definirane naslove i koncept triju svezaka zbornika na engleskom jeziku te objašnjava ciljeve pokretanja tih izdanja i način financiranja pozivajući Hrvate u emigraciji na doniranje novčanih priloga da bi se projekti realizirali.

¹⁹ „Poznavajući Vašu ljubav i požrtvovnost za svaku opće hrvatsku stvar, ovim sam slobodan zamoliti Vas, da bi preveli radnju O. Sakača: ‘The Iranian origins of the Croats’, koju Vam u prilogu dostavljam.” Mandić je u pismu molio Jareba neka prijevod članka završi do kraja studenoga jer je zbornik planirao tiskati već početkom prosinca 1953. godine. Usp. BiH-AHFP-MO, sv. 11, m. 1, pm. 2, f. 2. Uz Jareba su doprinos u prevođenju radova dali i Clement Mihanovich (profesor na Sveučilištu u St. Louisu i prvi predsjednik Hrvatske akademije u Americi), njegova asistentica Frances Bittner te prof. Vilko Rieger. Usp. BiH-AHFP-MO, sv. 11, m. 1, pm. 2, f. 4; sv. 6, m. 1, f. 185.

²⁰ BiH-AHFP-MO, sv. 11, m. 1, pm. 2, f. 3. Sakačev rad na korekturi Jarebu je dostavljen 12. veljače 1954. godine. Usp. BiH-AHFP-MO, sv. 11, m. 1, pm. 2, f. 4.

²¹ O toj temi Mandić je raspravljao s Jarebom, kojemu piše da je čuo „da su u N. Y. stigle vijesti, da jezik engleski nije najbolji u Zborniku. Naravno, neće biti prvorazredni, jer članci se većinom prevode s hrvatskoga ili ih pišu rođeni neamerikanci. Ali uza sve to ne će biti

toga zbornika, tako da je prvi svezak *The Croatian Nation in its struggle for freedom and independence* u suautorstvu 17 hrvatskih autora svjetlost dana ugledao nakon dvogodišnjih priprema, odnosno tek 1955. godine.²² Iste godine Hrvatski izdavački zavod „Croatia” pretao je s radom. Razlog nije bio samo fra Dominikov umor i odlazak s mjesta komisara Komisarijata hrvatskih franjevaca nego i izostanak očekivane financijske i suradničke potpore te preveliki raskorak između Mandićeve želje za ujedinjenjem hrvatske intelektualne elite, ne samo u Americi nego u emigraciji općenito, i stvarnosti, koju je karakterizirala međusobna utrka pojedinih emigrantskih kulturnih i političkih krugova za vlastitu afirmaciju. Međutim, gašenjem Hrvatskoga izdavačkog zavoda „Croatia” Mandićeva izdavačka djelatnost ne prestaje. Iste je godine u Chicagu utemeljio Hrvatski povijesni institut radi prikupljanja financijskih sredstava i izdavanja knjiga prvenstveno povijesnoga karaktera. Nakon osnivanja rimskoga Hrvatskoga povijesnog instituta 1963. čikaški Institut postat će zapravo njegova podružnica.²³ Naravno, gašenje Zavoda nije označilo kraj suradnje s Jarebom. Štoviše, obojica povjesničara bit će uključena u rad Hrvatskoga povijesnog instituta u Rimu, Mandić u svojstvu počasnoga predsjednika, a Jareb najprije kao član pripravnoga odbora, a onda i kao redoviti član Instituta.²⁴

Dvojica povjesničara intenzivno su surađivala i tijekom pripreme prvoga broja godišnjaka *Journal of Croatian Studies* u izdanju Hrvatske akademije Amerike, koji je uz ondašnjega predsjednika Akademije Karla Mirtha uređivao Jere Jareb. Vodstvo Akademije željelo je uključiti Mandića među svoje članstvo, što potvrđuje i službeni Jarebov dopis koji je u svojstvu izvršnoga tajnika uputio fra Dominiku 22. rujna 1953.,²⁵ međutim čini se da je Mandić ipak odlučio biti „tiha” potpora tom projektu. Moguće je da je taj suzdržaniji Mandićev stav prema Hrvatskoj akademiji Amerike povezan i s njegovom željom za osnivanjem Akademije u Rimu, u sklopu Zavoda sv. Jeronima, o čemu svjedoči i pismena rasprava o toj temi sa Stepanom Sakačem, koji je u

---

od više slab”. Prema njegovu mišljenju, te informacije dolaze „od Miss Bittner, asistentice g. prof. Mihanovicha, koja je jezično pregledavala i dotjeravala članke”. Svakako cijeneći njezino poznavanje engleskoga jezika, Mandić ipak smatra „da ona malo od više pretjerava”. Usp. BiH-AHFP-MO, sv. 11, m. 1, pm. 2, f. 4.

²² PANDŽIĆ, *Životopis dr. fra Dominika Mandića*, 132; TOMIĆ, JOLIĆ, „Mandićeva nakladnička djelatnost”, 770.

²³ Najveći broj Mandićevih djela objavljen je upravo u nakladi Hrvatskoga povijesnog instituta. Vidi: BiH-AHFP-MO, sv. 9, m. 4, f. 172 („Popis izdanja Hrvatskog povijesnog instituta u Rimu”). U Mandićevoj ostavštini sačuvan je popriličan broj dokumenata (pisma suradnicima, pristupnice, promidžbeni materijal, donacije...) vezanih za osnutak i djelovanje i čikaškoga i rimskoga Hrvatskoga povijesnog instituta, a neki od njih su: BiH-AHFP-MO, sv. 20, m. 4, pm. A, f. 1-337; sv. 6, m. 2, f. 217, 228; sv. 6, m. 3, f. 16, 42, 61-66, 79; sv. 6, m. 4, f. 88, 93, 104, 117, 152, 173, 197, 198-199; sv. 6, m. 5, f. 76; sv. 7, m. 4, f. 65; sv. 8, m. 4, f. 106; sv. 14, m. 1, pm. 1, f. 2. Usp. TOMIĆ, JOLIĆ, „Mandićeva nakladnička djelatnost”, 771.

²⁴ BiH-AHFP-MO, sv. 20, m. 4, pm. A, f. 3, 33-34, 36, 74.

²⁵ BiH-AHFP-MO, sv. 5, m. 2, f. 464. Dopis na engleskom jeziku. Tu je informaciju Mandiću u svojem pismu prenio i Antun Nizeteo, koji ga je i predložio za člana Hrvatske akademije Amerike. Usp. BiH-AHFP-MO, sv. 5, m. 2, f. 552.

odgovoru na taj Mandićev prijedlog ustvrdio da Zavod kao crkvena institucija „imade od Sv. Stolice točno određeni djelokrug i Rektor bi samo prouzročio neprilike sebi i Zavodu, kad bi ma samo pokušao s višim poglavarima govoriti o Akademiji”, stoga Sakač zaključuje da je zgodnije „pokrenuti osnivanje Hrv. Akademije [tu] u USA”.²⁶ Iako u Mandićevoj ostavštini ne pronalazimo njegov izravan odgovor na navedeni dopis o prihvaćanju angažmana u Akademiji, u svojoj prepisci s Jarebom (pismo od 8. studenog 1953.) ističe: „Koliko bude do mene rado ću Vam biti na ruku. Ja tu akciju, kao i svaku drugu dobru i korisnu stvar za Hrvatsku, pratim sa simpatijama i voljan sam je pomoći”, što u konačnici ipak potvrđuje njegovu potporu osnovanoj instituciji.²⁷ Nakon što je Hrvatska akademija 1957. pokrenula inicijativu za izdavanje godišnje revije *Journal of Croatian Studies* poziv s programom suradnje upućen je i na fra Dominikovu adresu.²⁸ U svojem odgovoru fra Dominik je istaknuo da ga „veseli svaki pothvat, koji bi mogao koristiti hrvatskoj stvari na bilo kojem polju. Radi toga pozdravlja[m] odluku HAA u N.Y. da izdaje na engleskom jeziku reviju hrvatskih studija”. Kako je naglasio, bilo bi mu „draže, da je došlo do suradnje Hrv. povj. instituta u Chicagu i Hrvatske akademije u N. Y. i u pogledu izdavanja znanstvene revije na engleskom jeziku”, ali usprkos tomu rado će „suragjivati i poduprijeti hrvatsku reviju, koju pokreće sama Hrv. akademija u N. Y.”²⁹ Naglasio je također da bi se ta suradnja temeljila isključivo na povijesnim istraživanjima vezanim za stariju hrvatsku svjetovnu i crkvenu povijest, pa je u tom smislu predložio dvije teme koje bi mogao pripremiti već za prvi broj revije: „Gesta regum Croatorum”³⁰ i „Najstariji spomen dolaska Hrvata na Jadran iz god. 627.”³¹ Dakle, već je u tom pismu neupitna Mandićeva potpora pokrenutom časopisu.³² Štoviše, zahvaljujući osobnom uredničkom i izdavačkom iskustvu savjetovao je uredništvo o izgledu časopisa, dimenzijama, broju stranica, napose skrećući pozornost na to da u prvom planu ne treba biti broj suradnika nego znanstvena kvaliteta radova.³³ Jedno

²⁶ BiH-AHFP-MO, sv. 5, m. 2, f. 210.

²⁷ BiH-AHFP-MO, sv. 11, m. 1, pm. 2, f. 2. Na prijedlog predsjednika Akademije Karla Mirtha na godišnjoj skupštini 1965. jednoglasnom odlukom fra Dominik Mandić proglašen je prvim počasnim članom Akademije. Usp. BiH-AHFP-MO, sv. 8, m. 1, f. 68.

²⁸ BiH-AHFP-MO, sv. 6, m. 4, f. 33. Poziv i program tiskani su na engleskom jeziku. Popratno pismo od 27. veljače 1957. potpisao je član Akademije Ignacije Duško Duišin.

²⁹ BiH-AHFP-MO, sv. 6, m. 4, f. 40.

³⁰ U tom bi radu, prema njegovim navodima, dokazao da su hrvatski kraljevi vodili službeni zapisnik izdanih povelja te kraljevsku kroniku, o čemu su, prema Mandićevim tvrdnjama, sačuvane „mrvice u drugim djelima”. Usp. BiH-AHFP-MO, sv. 6, m. 4, f. 40.

³¹ U obrazloženju iznosi da rad počiva na tezi da se bilješka Izidora Seviljskoga zabilježena u njegovoj kronici 627. godine odnosi na Hrvate. Valja napomenuti i da je Mandić naglasio da će radove dostavljati na hrvatskom jeziku jer mu engleski nije toliko blizak da bi mogao „dovoljno izražavati svoje misli”. Usp. BiH-AHFP-MO, sv. 6, m. 4, f. 40.

³² Iz pisama Ignaciju Duišinu i Vilku Riegeru saznajemo da je Mandić u studenom 1957. za ovaj časopis poslao svoju raspravu „Sv. Venencij ili sv. Dujam. Prvi biskup i osnivaatelj solinsko-splitske nadbiskupije?” jer je u međuvremenu rad „Gesta regum Croatorum” poslao za objavu *Hrvatskoj reviji*. Usp. BiH-AHFP-MO, sv. 6, m. 4, f. 167, 199.

³³ BiH-AHFP-MO, sv. 6, m. 4, f. 40.

od pisama potpore svakako je i ono upućeno uredniku časopisa Jeri Jarebu 1. veljače 1959., u kojem, osim što izražava radost što se konačno počelo s poslovima na izdavanju časopisa, čime će po njegovoj prosudbi „HA dokazati svoju životnu snagu i postati opće korisna za hrvatsku stvar”, ohrabruje i savjetuje uredništvo u iznalaženju financijskih sredstava potrebnih za izdavanje časopisa ističući da „nešto valja da pridonesu članovi, nešto će se sakupiti putem preplate, a jedan dio se može sakupiti od bolje stojećih Hrvata u N. Y. (...) Neka dvojica članova HA obagju osobno Hrvate u N. Y., koji imaju svoje samostalne radnje, pa će se toga dvoje ukupiti u tom velikom gradu”.³⁴ Budući da su se pripreme za izlaženje prvoga broja godišnjaka poprilično odužile, fra Dominik je odustao od prije ponuđenih tema preusmjeravajući ih u druga izdanja, a uredništvu *Journal of Croatian Studies* ponudio je na prijevod već objavljen rad na hrvatskom jeziku, koji je u međuvremenu doradio, o kralju Tomislavu i Simeonu Velikom.³⁵ Prema sačuvanoj korespondenciji, upravo taj članak bio je temom više pisama razmijenjenih između Mandića i Jareba. Naime, kako se Jareb prihvatio obveze prijevoda članka, o tome je fra Dominika obavijestio pismom datiranim 15. veljače 1959. godine. Iz pisma saznajemo da su pripreme časopisa za tisak pri samom kraju te da je prvi svezak koncipiran u tri dijela (članci, dokumenti i prikazi knjiga), na oko 150 stranica, uključujući i biografsko-bibliografske podatke o svim suradnicima, stoga moli i Mandića neka sastavi kratku „biljesku o sebi spomenuvši sve [Vase] važnije službe, te knjige i članke”.³⁶

Prva verzija prevedenoga rada prema Mandićevu mišljenju bila je zadovoljavajuća, ali je predložio određene izmjene, od kojih je najbitnija ona da se u naslovu istakne „May 27th”, smatrajući to najvažnijom činjenicom i najvećim doprinosom znanosti jer, kako je ustvrdio: „Da je naime Tomislav pobijedio cara Simeona Velikoga, to je opće poznato i o tom nitko ne sumnja. Ali ono što je novo i što čini srž [moga] članka, jest da je Tomislav pobijedio Simeona dne 27. maja 927.” Ostale predložene izmjene odnosile su se na interpunkcijske znakove ili pak na zamjenu nekih riječi za koje je Mandić smatrao da bolje preciziraju njegove iskazane misli.³⁷ U svojem novom javljanju od 16. ožujka 1959. Jareb obavještava Mandića da je korigirao prijevod i uvažio njegovo obrazloženje kada je riječ o izmjeni naslova rada preformuliravši ga iz upitnoga u potvrdni oblik, uključujući i nadnevak, te otvara još neka pitanja za razjašnjavaње kao što je pitanje titule „Cardinal” za Madalberta. Naime,

³⁴ BiH-AHFP-MO, sv. 7, m. 1, f. 25.

³⁵ BiH-AHFP-MO, sv. 6, m. 4, f. 39. Iako je pismo upućeno 4. ožujka 1958., u Mandićevoj ostavštini nalazi se u mapi 4, koja se odnosi na 1957. godinu. Navedeni članak prvi je put objavljen u *Hrvatskom kalendaru*. Usp. MANDIĆ, „Koje je godine hrvatski kralj Tomislav pobijedio bugarskog cara?”, 132-141; PANDŽIĆ, *Životopis dr. fra Dominika Mandića*, 163.

³⁶ Prema Jarebovim navodima, uz fra Dominikov će u časopisu biti objavljeni radovi još petorice autora (Tomašić, Markotić, Meštović, Prpić i Jareb), a od dokumenata će za tisak pripremiti „LeRoy King’s Reports From Croatia, March to May 1919” te petnaestak prikaza na engleskom i njemačkom jeziku. Usp. BiH-AHFP-MO, sv. 7, m. 1, f. 29.

³⁷ BiH-AHFP-MO, sv. 7, m. 1, f. 45.

Jareb objašnjava da je titulu u prijevodu ispustio jer je nema u latinskim tekstovima na koje se fra Dominik poziva u radu, a s druge strane i on sam kao autor teksta u više navrata Madalberta oslovljava samo biskupom, te ga stoga moli da ujednači način oslovljavanja u cijelom radu.³⁸ U odgovoru na Jarebove opaske Mandić je ustvrdio da je Madalbert bio biskup, što, prema njegovim navodima, potvrđuju i tri latinske isprave koje posjeduje, u kojima se, kako naglašava, doista nigdje ne spominje da je bio kardinal, ali „kako je bila praksa onoga vremena, papinski legati u većim stvarima bili su kardinali, i to kardinali biskupi”, stoga Mandić zaključuje „da je Madalbert bio kardinal biskup” te u tom smislu traži, ako se inzistira na metodološkom ujednačavanju, da se na svim mjestima u radu oslovljava s kardinal biskup.³⁹ Očito fra Dominik nije bio sasvim zadovoljan ni ponuđenim jezičnim rješenjima unutar svojega teksta, pa je iznova intervenirao izmjenama, što je kočilo prijelom rada, a onda i samo izlaženje časopisa. Obrazlažući Jarebu nove jezične intervencije, kaže da je nakon korekture rad dao ponovno na čitanje jednoj Amerikanki, koja je napravila više „zahvata” u jezičnom izričaju, koji su po njegovoj procjeni bili prihvatljiviji u smislu poboljšavanja razumijevanja i preciznijega izražavanja njegovih promišljanja. Međutim, te su izmjene iziskivale i novo preslagivanje većega dijela članka, što je uredništvu stvaralo dodatne probleme i kašnjenje s izdavanjem časopisa.⁴⁰ Očito želeći „staviti točku na i” da bi se izbjeglo daljnje odugovlačenje tiskanja časopisa, Jareb je 11. prosinca 1959. na Mandićevu adresu uputio „oštrije” pismo u kojem, među ostalim, inzistira i na metodološkoj dosljednosti, ne samo unutar pojedinoga rada nego i časopisa u cjelini. Pismo donosim u cijelosti:

„Mnogopostovani O. Mandicu!

Pisem Vam u vezi Vaseg clanka u 'Journal of Croatian Studies' i pismo saljem s posiljkom na O. Celestina.

1. Podnaslovi u Vasem clanku bit ce tiskani istim slovima kao podnaslovi u svim ostalim clancima. U 'Journalu' treba biti u istom stilu.

2. Imena zemalja (Croatia, Bulgaria, Serbia, itd.) u engleskom jeziku su imenice zenskog roda. Kod starijih autora, moze se naci primjera da ih tretiraju kao imenice srednjega roda. Mi smo u prijevodu Vaseg clanka tretirali ih dosljedno kao i. ž. roda. Taj je prijevod poslije Vas pregledala jedna profesorica engleskog jezika. – Vi ste sada djelomicno to izmjenili u srednji rod, a djelomicno ostavili zenski rod. Tako se ne moze. Ili se mora upotrijebiti jedno pravilo ili drugo, a ne moze se mijesati. Jer ce tiskari biti manje posla. Ja sam sada posvuda preveo srednji rod.

3. Prevod Vaseg clanka, kao sto rekoh, bio je predan na korekturu i pregled jednoj profesorici engl. jezika. Ona je posvuda u istom stilu stavljala zarez.

³⁸ BiH-AHFP-MO, sv. 7, m. 1, f. 47.

³⁹ BiH-AHFP-MO, sv. 7, m. 1, f. 51.

⁴⁰ BiH-AHFP-MO, sv. 7, m. 1, f. 100, 107.

Vi ste sada stavili mnogo novih, u biti nepotrebnih, zarezova, te ce po tome Vas članak odudarati od drugih članaka. Vecinu tih zarezova ja sam ostavio, ali ima mjesta, gdje se oni ne mogu ostaviti, te sam ih odatle izbacio. To su slijedeca mjesta: 'the Great' u nazivu Simeona ne moze se odijeliti zarezom, jer nema takve prakse u engleskom (pregledao sam mnoge ruske povijesti, gdje se pojavljuje ime Peter the Great, pregledao sam i Runcimana, gdje ima Constatine the Great – i tu nigdje 'the Great' nije odijeljen zarezom). Ne stavlja se nikada zarez izmedju mjeseca i godine, ako nije spomenut dan: ne moze se pisati May, 927 – June, 928 itd. vec mora biti May 927 itd. Zatim ne moze se staviti zarez izmedju necije pozicije i imena na pr. Croatian historian Sisic, ne moze biti zarez izmedju historian i Sisic, kao sto se ne stavlja zarez izmedju na pr. President Eisenhower ili Vice-president Nixon itd.

4. Ne moze se u engleskom kazati 'to date the eventas 926 A.D.' nego mora biti with 926 A.D.

5. U engleskom mora biti, jer je takva jezicna praksa 'By doing so', a ne 'By so doing'. Zatim prijedlog 'ago' ne moze se nadomjestiti s pridjevom 'previous' nego jedino s prilogom 'previously', iako je uobicajeno u takvim slucajevima reci 'ago', naime zgodnije je reci 'some years ago' nego 'some years previously'.

Nadam se, da je sad problem u vezi s Vasim clankom rijesen, i da mi ne cete zamjeriti na gornjem. Uz srdacan pozdrav i najbolje zelje odani Vam Jere Jareb.⁷⁴¹

Tim pismom zaključena je rasprava o toj temi, a Mandićev članak, prema planovima, objavljen je u prvom broju *Journal of Croatian Studies* 1960. godine.⁴² To je bio i jedini Mandićev rad objavljen u tom časopisu. Međutim, bilo bi pogrešno, čini se, Mandićevo „zatajenje” na razini objave radova u *Journalu* tumačiti kao svojevrzni „bojkot” suradnje s časopisom jer je očito u tom razdoblju bio usmjeren prema drugim istraživačkim projektima, što se vidi i iz pisma koje je Jarebu uputio 14. veljače 1963., gdje kaže da je „zaokupljen s dovršenjem rasprave iz stare hrvatske povijesti za Zbornik koji će se početi tiskati u Rimu”.⁴³ Iz istoga pisma saznajemo da je odbio i Jarebovu molbu da za potrebe *Journala* prikaže Prevedenovu povijest, iznoseći vrlo razumljivo obrazloženje: „Ja sam Prevedenovo djelo pročitao prije nego [je] imalo ići u tisk i savjetovao sam piscu, da mnoge stvari izmijeni i usavrši, što nije učinio radi svoje nenadane smrti. Za to moj bi prikaz morao ispasti odveć nepovoljan, pa je bolje, da o tome ne pišem, kada je pisac već u grobu i ne može svoje djelo usavršiti niti popraviti.”⁴⁴ Dakako, tomu treba dodati i činjenicu da si

⁴¹ BiH-AHFP-MO, sv. 7, m. 1, f. 109.

⁴² MANDIĆ, „Croatian King Tomislav”, 32-43.

⁴³ BiH-AHFP-MO, sv. 11, m. 1, pm. 2, f. 21. Riječ o Mandićevu djelu *Rasprave i prilozima iz stare hrvatske povijesti*, tiskanom u nakladi Hrvatskoga povijesnog instituta u Rimu 1963. godine.

⁴⁴ BiH-AHFP-MO, sv. 11, m. 1, pm. 2, f. 21. U Mandićevoj ostavštini u pisanoj su formi sačuvane primjedbe na Prevedenovu *Povijest Bosne i Hercegovine* datirane 20. svibnja 1957. godine. Riječ je o jednoj stranici teksta u kojem Mandić autora upozorava na niz pogrešno navedenih povijesnih podataka i kritički se osvrće na sadržajne propuste pojedinih poglavlja.

je fra Dominik postavio određene znanstvenoistraživačke ciljeve, a imajući u vidu životnu dob u kojoj se nalazio, smatrao je da bi ga svako zaokupljanje drugim stvarima usporavalo u njegovu „proučavanju i prikazu povijesti BiH”, što mu je tada očito bio prioritet.⁴⁵ Naravno, u Mandićevoj ostavštini sačuvan je i veći broj pisama različite tematike koje je Mandić u tom i kasnijem razdoblju razmjenjivao ne samo s uredništvom časopisa, vodstvom Akademije nego i Jerom Jarebom osobno, a očito je njegova potpora Akademiji, iz koje je „niknuo” *Journal of Croatian Studies*, rezultirala odlukom da 1965. bude proglašen njezinim prvim počasnim članom.

Međusobni kritički osvrti na pripremana povijesna izdanja

Osim suradnje u izdavačkoj djelatnosti, Mandić i Jareb, cijeneći obostrani znanstveni objektivizam, razmjenjivali su i znanstvenokritička promišljanja o bliskim im povijesnim temama. Jedna od tih tema početkom 1954. bila je i Mandićev rad o „Hrvatstvu u Bosni i Hercegovini”. Iako se iz pisama ne može sa sigurnošću ustvrditi kada se Mandić obratio Jarebu tražeći njegova promišljanja o toj temi, može se pretpostaviti da se to dogodilo prilikom Mandićeva posjeta New Yorku 19. veljače 1954., kada se prema planovima trebao sastati ne samo s Jarebom nego i drugim hrvatskim intelektualcima koji djeluju u Hrvatskoj akademiji Amerike.⁴⁶ Bez obzira na kratko vrijeme koje mu je bilo na raspolaganju, budući da je rad sa svojim promišljanjima na Mandićevo inzistiranje dostavio već 6. ožujka, Jareb se vrlo ozbiljno pozabavio analizom njegova sadržaja. Najveći propust u studiji, prema njegovoj prosudbi, jest taj što „nije u njoj protumacen teritorijalni razvitak Bosne odnosno B. i H.” Štoviše, Jareb smatra „da bi tome trebalo čak posvetiti jedno malo poglavlje” budući da „Bosna se uvijek siri na ostali hrv. teritorij!”. Također, prema njegovoj

---

Mandić smatra da su dijelovi koji govore o Ilirima i njihovim plemenima te o razdoblju rimske vladavine obrađeni vrlo površno. Za „povijest B. i H. do Tvrtka” Mandić je dao isti komentar, uz opasku da je obrađeni dio „bez novih misli, prema stanju povijesnih radova pred 49-50 godina”. Preostali, i najveći, dio zamjerki usmjeren je na povijest Hrvata i Srba u Bosni i Hercegovini te dinastičke dodire Bosne i Srbije, za koje je Mandić ustvrdio da su bili „veoma rijetki, i to ne zaslužuje isticati”. Osporio je i autorovu tezu da su „polovicom VII. st. B. i H. naselili ‘Hrvati i Srbi’” tvrdeći da je „B. i H. u početku bila [je] naseljena samo od Hrvata” i da „iz najstarije povijesti B. i H. treba uopće isključiti spominjanje Srba, osim ako bi se navodili navodi Porfirogenetovi (‘zemljica Bosna’), ali u tom bi slučaju valjalo stvar razjasniti prema članku O. D. Mandića: ‘Sredovječna B. bez Srba’”. Neopravdanom Mandić smatra i Prevedenovu tvrdnju „da između Hrvata i Srba u početku nije bilo primjetljivih razlika”, naglašavajući da su to „oduvijek bila dva različita naroda, samo su imala sličan jezik, a jezik ne čini narod (u Južnoj Americi 13 naroda govori španjolski, a nijesu Španjolci, Amerikanci i Kanagjani govore engleski, a nijesu Englezi)”. Usp. BiH-AHFP-MO, sv. 21, m. 3, f. 81.

⁴⁵ To je jasno iskazao i u navedenom pismu: „Osim toga to bih me zabavilo u mom radu na proučavanju i prikazu povijesti BiH, što ne mogu dopustiti, jer sam u 74. godini i želio bih djelo dovršiti i neostaviti na pola puta. Zbog toga sve sporedne radove, koji bi mi mogli oduzimati vrijeme otklanjam i ne mogu primiti.” Usp. BiH-AHFP-MO, sv. 11, m. 1, pm. 2, f. 21.

⁴⁶ BiH-AHFP-MO, sv. 11, m. 1, pm. 2, f. 4.

procjeni, autor je trebao „jace naglasiti privilegiran položaj Bosne u Turskom Carstvu i ulogu”, kako navodi, „nasih muslimana” posvećujući tom pitanju više prostora s obzirom na sam naslov rada jer, kako zaključuje, „danasnje hrvastvo Bosne zivi i pada s Hrvatima-muslimanima”.⁴⁷ U dijelu rada u kojem je obrađen dolazak Hrvata i Srba u Bosnu i Hercegovinu, prosuđujući da se Mandić previše oslanjao na Porfirogeneta, sugerirao mu je da za navedenu problematiku obrati pozornost na Bešagićeva djela te na rad Fahima Spahe o putopisu Evlije Čelebija objavljen u *Hrvatskom kolu*.⁴⁸ Nadalje, upozorio je autora na određene kontradiktornosti u radu kada je riječ o tvrdnji da su „i drugi nazivali Vlahe samo Vlasima”, smatrajući da bi „kategorične tvrdnje o pojavi srbiziranja tek drugom polovicom XIX. s. trebalo ublažiti”.⁴⁹ Budući da je fra Dominik u obradi trećega poglavlja rada naslovljenog „Hrvatski karakter današnje Bosne i Hercegovine” kao zadnji vjerodostojni popis pučanstva u Bosni i Hercegovini naveo onaj iz 1910. godine, Jareb je smatrao neopravdanim izostaviti popise iz 1921., 1931., 1948. i 1953. jer svi oni zapravo „potvrđuju popis pucanstva iz 1910”, odnosno kod svih je „popisa omjer među vjerama konstantan 43-33-24”. Štoviše, prema njegovim navodima, na popisu iz 1948. „pravoslavni su procentualno pali”.⁵⁰ Osim toga upozorio je Mandića

⁴⁷ BiH-AHFP-MO, sv. 11, m. 1, pm. 2, f. 6.

⁴⁸ U radu Mandić naglašava da je svjestan da su prije „mnogi prvorazredni učenjaci Porfirogenetovo djelo odbacili kao skup nepouzdanih narodnih priča” budući da se više „njegovih tvrdnji o najstarijoj povijesti Hrvata i Srba nisu mogle dokazati”, ali ipak smatra da je u novije vrijeme došlo do zaokreta jer su mnogi navodi razjašnjeni i potkrijepljeni drugim vjerodostojnim izvorima. Stoga misli da *De administrando imperio* „je veoma dragocjen izvor za najstariju povijest Hrvata, Srba i Bugara, ali njegove se tvrdnje ne mogu bez daljnega uzeti kao točne, nego svaki njegov navod valja posebno proučiti s pomoću unutarnje kritike i drugih vanjskih izvora”. Dakle, takav metodološki pristup Porfirogenetovim zapisima, prema Mandićevoj prosudbi, pruža realne mogućnosti za dokazivanje njegovih tvrdnji o etničkoj pripadnosti naroda Bosne i Hercegovine, odnosno u prvom redu naroda Neretve, Zahumlja i Trebinja. Usp. MANDIĆ, „Hrvatstvo Bosne i Hercegovine”, 19-23. Jedan od radova koje mu je Jareb konkretno sugerirao je: SPAHO, „Hrvati u Evlija Čelebijinu putopisu”, 41-50.

⁴⁹ BiH-AHFP-MO, sv. 11, m. 1, pm. 2, f. 6. Kontradiktornost na koju je Jareb upozoravao odnosi se na Mandićevu tezu da su „s Balkana doseljeni Vlasi bili [su] bizantsko-pravoslavne vjere i sve do polovice XIX. st. redovito su zvali sami sebe Vlasima ili hrišćanima, a drugi su ih nazivali: hrišćani, Vlasi, Cincari i Martolozi. Istom početkom druge polovice prošloga stoljeća, radom pravoslavne crkve i srpskih konfesionalnih škola, pravoslavni Vlasi počeli su se općenito nazivati i osjećati Srbima”. Usp. MANDIĆ, „Hrvatstvo Bosne i Hercegovine”, 32. Na drugom mjestu, dokazujući tezu da Srbi nisu starosjedioci u Bosni i Hercegovini, donosi citat Benedikta Kuripešića iz njegovih zapisa s proputovanja Bosnom 1530. godine: „Mi smo u spomenutom kraljevstvu bosanskom našli tri naroda i vjere. Prvi su stari Bošnjaci, koji su rimske kršćanske vjere. Njih je Turčin kod osvajanja bosanskog kraljevstva poštedio i ostavio u njihovoj vjeri. Drugi su Surffen (Srbi), koji se zovu Vlasi, a mi ih nazivljemo Cincarima i Martolozima. Ovi su došli od Smedereva i grčkoga Beograda... Treći su narod pravi Turci, koji, kao ratnici i činovnici, nasilno vladaju nad obadva kršćanska naroda, koje je turski car ostavio u njihovoj vjeri, da obraduju zemlju.” Usp. MANDIĆ, „Hrvatstvo Bosne i Hercegovine”, 33.

⁵⁰ Za navedene podatke predložio je Mandiću knjigu o Jugoslaviji autora Ante Cilige na francuskom jeziku, misleći vjerojatno na *La Yougoslavie sous la menace intérieure et extérieure*, koju je Ciliga objavio 1951. u Parizu (drugo izdanje 1954. godine).

na neke nelogičnosti koje bi, prema njegovoj procjeni, trebao dodatno provjeriti, poput tvrdnji da je „Bosanski Vezirluk dopirao do Rijeke”⁵¹ ili pak da je „Bihać bio dulje vrijeme glavni grad Hrvatske”,⁵² aludirajući na mogućnost da je Bihać zamijenjen za „starohrvatsku prijestolnicu Bijaći” koja se nalazila nedaleko od Splita. Ostale opaske uglavnom su usmjerene na metodološke nedosljednosti u bilješkama te na neka izdanja koja bi Mandiću mogla koristiti u njegovim istraživanjima.⁵³ Iako radna verzija toga članka, na koju je Jareb davao opaske, nije sačuvana niti u korespondenciji postoji Mandićev odgovor na te primjedbe, iz sadržaja objavljenoga rada (koji je tiskan istoga mjeseca, ožujka 1954.) može se ustanoviti da se Mandić, blago rečeno, nije mnogo „zamarao” tim opaskama.

S druge strane, tijekom priprema za izdavanje svoje prve knjige, naslovljene *Pola stoljeća hrvatske politike 1895. – 1945. Povodom Mačekove autobiografije*, u interpretaciji i analizi prikazanih povijesnih događaja Jere Jareb tražio je, među ostalima, i fra Dominikovo kritičko promišljanje.⁵⁴ U korespondenciji Mandića i Jareba vezanoj za tu tematiku sačuvana su četiri pisma, nastala od 23. studenog 1959. do 19. siječnja 1960. godine.⁵⁵ U sadržajnom smislu, za

⁵¹ Riječ je o dijelu u kojem Mandić piše: „Kad se Turska raširila na zapad, zauzećem većeg dijela Dalmacije i Posavske Hrvatske te su zemlje bile upravno sjedinjene s B. i H. Lički sandžakat (provincija pod Bosanskim vezirlukom) obuhvaćao je sve hrvatske zemlje od Karlovca i Rijeke do duboko u Bosni...” Usp. MANDIĆ, „Hrvatstvo Bosne i Hercegovine”, 18.

⁵² Radi jasnoće valja napomenuti da Mandić u tom kontekstu Bihać spominje pri svojem dokazivanju teze o nedomicilnosti Srba u Bosni i Hercegovini, gdje se poslužio i analizom ondašnje teritorijalne rasprostranjenosti naroda Bosne i Hercegovine, pa je prema njegovu promišljanju „činjenica da se današnji Srbi u B. i H. u ogromnoj većini ne nalaze uz prave srpske zemlje, niti žive u geopolitičkoj neprekidnoj vezi sa Srbima u današnjoj Srbiji” dokaz „da b. h. Srbi ne pripadaju pravom srpskom etničkom tijelu, nego da su doseljenici”. U tom smislu Mandić dalje kaže da „posrbljeni Vlasi žive danas uglavnom u sjeverozapadnoj Bosni, na području između rijeke Vrbasa i Une. A to je bio centralni prostor državnog teritorija sredovječne Hrvatske. Na tom teritoriju nalazi se grad Bihać, koji je dulje vremena bio glavni grad Hrvatske. I u crkvenoj administraciji sve do polovice XVI. stoljeća župe do Vrbasa pripadale su zagrebačkoj a ne bosanskoj biskupiji”. Zaključujući da taj prostor do pada Jajca nije ni pripadao Bosanskom Kraljevstvu, ističe da se ni nakon pada pod tursku vlast ti krajevi „nijesu smatrali strogo bosanskim nego su se nazivali Turska Hrvatska”. Usp. MANDIĆ, „Hrvatstvo Bosne i Hercegovine”, 32-33. Moguće je da je ovdje Mandić o Bihaću razmišljao ne kao prijestolnicu nego kao središtu sjeverozapadne Bosne u okviru, kako je naglasio, neupitnoga hrvatskog teritorija, ali ne treba zanemariti ni njegovu „slabost” koja se ponekad znala očitovati i u „kreativnom tumačenju” vrela u njegovoj rekonstrukciji povijesti, koja je, po njegovu promišljanju, „za znanost i hrvatsku stvar od stvarne koristi”, a u ovom slučaju to je dokazivanje hrvatstva Bosne i Hercegovine po svaku cijenu.

⁵³ BiH-AHFP-MO, sv. 11, m. 1, pm. 2, f. 6. Jareb ga upućuje na sljedeće publikacije: BENAC, *Radimlja*; ŠIDAK (prir.), *Historijska čitanka za hrvatsku povijest*.

⁵⁴ Riječ je o djelu koje je, kako sam autor naglašava u pismu Mandiću od 23. studenog 1959., utemeljeno na njegovoj trodijelnoj raspravi (*Pola stoljeća hrvatske politike*) objavljenju u *Hrvatskoj reviji* tijekom 1959. godine. BiH-AHFP-MO, sv. 7, m. 1, f. 100. Usp. JAREB, J., „Pola stoljeća hrvatske politike... I. dio”, 21-44; JAREB, J., „Pola stoljeća hrvatske politike... II. dio”, 191-227; JAREB, J., „Pola stoljeća hrvatske politike... III. dio”, 396-447.

⁵⁵ BiH-AHFP-MO, sv. 7, m. 1, f. 107; sv. 7, m. 1, f. 5rv-6rv; sv. 11, m. 1, pm. 4, f. 14-17. Usporedbom i analizom promišljanja dvojice uglednih povjesničara u njihovoj korespondenciji

analizu pogleda dvojice povjesničara na pojedina pitanja u ponuđenoj Jarebovoj raspravi najveću važnost imaju dva pisma (Mandićevo od 10. siječnja 1960. i Jarebov odgovor od 19. siječnja 1960.) u kojima autori na više stranica iznose svoje teze i argumente za njihovu obranu.⁵⁶ Svoja zapažanja i promišljanja o raspravi Mandić je na četiri stranice uputio na Jarebovu adresu 10. siječnja 1960. godine. Ocjenjujući općenito radnju „veoma dobrom i korisnom za upoznavanje najnovijih dogadjaja u hrvatskom narodnom i državnom životu i prema tome za ispravnu orijentaciju sadašnjega naraštaja u njegovu narodnom radu”, upozorio je na nekoliko, po njegovoj procjeni, pogrešno protumačenih povijesnih činjenica, koje su rezultirale neopravdanom i previše općenitom Jarebovom tezom „da je pred Prvi svjetski rat jugoslavenska ideja dominirala hrvatskom inteligencijom”.⁵⁷ Vrlo opširno objašnjavajući stavove i hrvatskoga seljačkog sloja i građanskih krugova te hrvatske inteligencije, Mandić je ustvrdio da su svi oni „bili protiv razbijanja Austrije i stvaranja nove države sa Srbima”, odnosno „željeli su i tražili ujedinjenje hrvatskih zemalja i osnutak hrvatske države, koja bi stala u savez s drugim narodnim državama pod žezlom hasburške monarhije”. Prema Mandićevim navodima, i Srbe koji žive u hrvatskim zemljama nastojalo se „pridobiti za zajedničku državu”.⁵⁸ Mandić tvrdi da je i inteligencija Hrvatskoga katoličkog pokreta imala iste stavove, „iako je u njoj bio neznatan broj uvjerljivih Jugoslavena”, ali su poradi jedinstva i discipline prihvaćali smjernice zagrebačkoga vodstva, koje je zastupalo stajalište da se Hrvati katolici nemaju razloga protiviti zajedničkoj državi sa Srbima jer su „prosvjetno i gospodarstveno napredniji i imat će vidnu, dapače vodeću ulogu u novoj državi”.⁵⁹ Mandić naglašava da su vrlo slično razmišljali i vodeći crkveni oci u Zagrebu i Ljubljani, vjerujući da će upravo katolicizam biti taj koji će u vjerskom smislu povezati slavenske narode.⁶⁰ Prema fra

---

vezanoj za Jarebovo djelo *Pola stoljeća hrvatske politike (1895. – 1945.)*. Povodom Mačekove autobiografije nastoje se čitateljima približiti njihova stajališta o pojedinim „spornim” pitanjima, ali – prateći u sadržajnom smislu radove objavljene u tri broja *Hrvatske revije* iz 1959. na temelju kojih je Mandić iznosio svoje primjedbe i sugestije i knjige objavljene nakon toga – i spoznati u kojoj su mjeri zapravo Mandićeva promišljanja utjecala na autorovo konačno izneseno stajalište.

⁵⁶ U prvom pismu, datiranom 23. studenog 1959., Jareb moli Mandića da pažljivo pročita sva tri dijela njegove rasprave objavljene u *Hrvatskoj reviji* da bi ga mogao upozoriti na eventualne činjenične pogreške ili ga pak savjetovati kada je riječ o dopunama iznesenih činjenica jer namjerava „cijeli tekst još revidirati, popraviti ga i prosiriti, nanovo prelomiti i dodati opširnu bibliografiju, te onda cijelu raspravu objaviti kao posebnu knjigu početkom 1960.” Usp. BiH-AHFP-MO, sv. 7, m. 1, f. 100. Na tu Jarebovu molbu fra Dominik je pozitivno odgovorio 10. prosinca 1959. (drugo pismo), naglašavajući da će radnju pročitati tijekom božićnih blagdana, a potom dostaviti svoja zapažanja i ocjenu u odnosu na iznesena autorova promišljanja. Usp. BiH-AHFP-MO, sv. 7, m. 1, f. 107.

⁵⁷ BiH-AHFP-MO, sv. 7, m. 2, f. 5r. Usp. JAREB, J., „Pola stoljeća hrvatske politike... II. dio”, 209; JAREB, J., *Pola stoljeća hrvatske politike*, 60.

⁵⁸ BiH-AHFP-MO, sv. 7, m. 2, f. 5r.

⁵⁹ BiH-AHFP-MO, sv. 7, m. 2, f. 5v.

⁶⁰ Mandić je odnos Hrvatskoga katoličkog pokreta prema jugoslavenstvu potkrijepio i osobnim iskustvom glavnoga predstavnika pokreta u Hercegovini: „Ispad rata i ‘ujedinjenje’

Dominikovu razmišljanju, najveću odgovornost za stvaranje prve Jugoslavije „nose saveznici, koji su pobijedili u ratu i Jugoslavenski klub u Londonu”,⁶¹ a za „bezuvjetno ujedinjenje na 1. prosinca 1918. nosi odgovornost Sv. Pribičević, koji je izigrao Hrvatski sabor i Narodno Vijeće u Zagrebu, da provede ‘ujedinjenje’ sa Srbijom po Karagjorgjevićima”.⁶²

Druga točka u kojoj je fra Dominik iznio kritiku Jarebova rezoniranja odnosila se na politička opredjeljenja Hrvatske pučke stranke (HPS).⁶³ Ono što je Mandiću smetalo svakako su Jarebovi navodi izneseni u članku, a poslije u nešto ublaženijoj formi ponovljeni i u knjizi, da je „Pučka Stranka po svojoj politici i programu bila [je] bliža ideji jugoslavenske države od ostalih triju stranaka katoličkih Hrvata. Moglo bi se čak reći, da je bila jedina hrvatska stranka s jugoslavenskom orijentacijom u tom razdoblju”, argumentirajući to i činjenicom da je „njezin predstavnik ušao [je] u Koroščevu vladu, sastavljenu poslije atentata u skupštini, dok su predstavnici Federalističke stranke i Stranke Prava ušli u HSS. Pučka Stranka izuzevši JMO, jedina se je u tom času oglušila složnoj hrvatskoj fronti”, stoga Jareb zaključuje da „bi bilo bolje, da ta stranka uopće nije ni postojala, a da su organizirani katolici i svećenstvo sudjelovali u radu ostalih hrvatskih stranaka”.⁶⁴ Osporavajući dakle takvo

---

sa Srbijom hrvatski seljački narod primio je s najvećom žalosti i negodovanjem. Gragjanski krugovi i ogromna većina inteligencije, napose Hrv. kat. pokreta, to je primila sa zabrinutošću. Megju tim i ja sam tako osjećao. Ja sam tada bio predsjednik Hrv. kat. seniorata u Mostaru i glavni predstavnik Hrv. kat. pokreta u Hercegovini. Prvaci Hrv. kat. pokreta u Zagrebu osiguravali su, da se ne treba ništa bojati. Hrvati su prosvjetno i gospodarstveno napredniji i imat će vidnu, dapače vodeću ulogu u novoj državi. Hrvati katolici valja da lojalno suraguju u novoj državi i tim da Srbima pokažu, da Hrvati nijesu protiv države. Na taj će se način izbjeći kulturnoj borbi izmegju Hrvata i Srba i tim poslužiti općim interesima hrvatskog naroda. I megju prvim crkvenim ljudima u Zagrebu i Ljubljani bilo je ljudi, koji su se zanosili mišlju, da će Srbi, bolje upoznavši katolicizam preko Hrvata i Slovenaca, pristupiti uniji i tim postati uzor i preteče ujedinjenja svih Slavena s katoličkom Crkvom.” Usp. BiH-AHFP-MO, sv. 7, m. 2, f. 5v. Zanimljivim se čini ovaj citat usporediti s dijelom pisma fra Dominika iz srpnja 1968. u kojem, na molbu Ivana Mužića, donosi svoja sjećanja o stavu Hrvata katolika iz Bosne i Hercegovine, Hrvatskoga katoličkog pokreta i HPS-a prema stvaranju Kraljevstva Srba, Hrvata i Slovenaca: „Stvorenom stanju ispadom rata i novoj državi pozitivno je pristupila hrvatska inteligencija u velikoj većini u svim krajevima. Tako i pismeniji dio građanskog pučanstva. Međutim Hrvati seljaci posvuda, među njima i katolici i muslimani u Bosni i Hercegovini, s velikim su nepovjerenjem gledali u budućnost nove države...” Usp. MUŽIĆ, *Katolička crkva, Stepinac i Pavelić*, 452.

⁶¹ Prema Mandićevu mišljenju, Jugoslavenski odbor „prihvatio je misao jednoga naroda jugoslavenskoga iz nužde, da spasi hrvatske primorske zemlje od Talijana. Vodio je veliku propagandu u Južnoj i Sjevernoj Americi i za svoju misao pridobio je bogatije ljude u tim zemljama”. Usp. BiH-AHFP-MO, sv. 7, m. 2, f. 5v.

⁶² BiH-AHFP-MO, sv. 7, m. 2, f. 5v.

⁶³ Opširnije o HPS-u vidi u: MATIJEVIĆ, *Slom politike katoličkog jugoslavenstva*; MATIJEVIĆ, „Hrvatska pučka stranka”, 78-89; MATIJEVIĆ, „Hrvatska pučka stranka i Stjepan Radić”, 257-266.

⁶⁴ JAREB, J., „Pola stoljeća hrvatske politike... I. dio”, 33. Izmijenjena formulacija u knjizi glasi: „Pučka Stranka po svojoj politici bila je bliža ideji jugoslavenske države od ostalih triju stranaka katoličkih Hrvata. Njezin predstavnik ušao je u Koroščevu vladu, sastavljenu poslije atentata u skupštini, dok su predstavnici Federalističke stranke i Stranke Prava ušli u HSS.

promišljanje, fra Dominik je ustvrdio da je „od svoga osnutka god. 1919. do svoga raspusta god. 1928. HPS i po imenu i po programu i radu, bila [je] prava hrvatska stranka, a nikako jugoslavenska... Zastupnici HPS radili su protiv donesena Vidovdanskoga ustava i s drugim hrvatskim zastupnicima ostavili su Beograd prije nego je izglasan Vidovdanski ustav”.⁶⁵ Osim toga Mandić je ustvrdio da su osnivači, čijim je članom i on bio, HPS zamišljali kao političku stranku „hrvatskoga naroda sa izrazito socijalnim kršćanskim programom”, a glavni razlog njezina nestanka s političke scene po Mandiću je taj što je hrvatski narod „u to doba nagoni osjećao, da je njemu i kao narodu, i za njegovu vjeru i kulturu, najveći neprijatelj velikosrpstvo”, pa se zbog toga pridružio Hrvatskoj republikanskoj seljačkoj stranci, koja je zagovarala razlaz sa Srbima i samostalnu hrvatsku državu.⁶⁶ Jednako netočnom fra Dominik je smatrao i Jarebovu tezu da je politički nastup HPS-a proizveo „pravu kulturnu borbu na hrvatskom selu”,⁶⁷ pripisujući tu ulogu naprednjacima, među kojima je bio i Stjepan Radić kao vjerski liberalist, dok je HPS naprotiv nastojao „da zapriječi daljnje širenje pogubnoga vjerskoga liberalizma”.⁶⁸ Na kraju pisma autoru je skrenuo pozornost i na činjenicu da je u obradi političkoga i kulturnoga djelovanja hrvatske emigracije zanemario neke organizacije poput Hrvatske bratske zajednice, kao i neka izdanja (*Danica*, *Hrvatski list*, *Narodni list*) koja su, po Mandićevu mišljenju, svakako znatno doprinijela hrvatskoj ideji i budućnosti.⁶⁹

Jarebov odgovor na to pismo, koji je uputio 19. siječnja 1960.,⁷⁰ možemo promatrati s jedne strane kao znak poštovanja⁷¹ i zahvalnosti na trudu i vremenu koje je fra Dominik uložio u razmatranja Jarebove radnje, ali i kao priliku, pa i potrebu, da protuargumentima obrani vlastita stajališta da bi eventualno došli „do više jasnoće u [našim] pogledima”. Dakle, u tom pismu na četiri stranice Jareb ponajprije zahvaljuje fra Dominiku na konstruktivnim primjedbama, a potom se osvrće na svaku od iznesenih točaka. Kako se iz sadržaja pisma vidi, Jareb potpuno podržava Mandićevu tezu da su široki narodni slojevi, poučeni iskustvom i nepovjerenjem prema Srbima, bili protiv razbijanja Austro-Ugarske i ujedinjenja u zajedničku državu sa Srbima.⁷² Me-

Pučka Stranka izuzevši JMO, jedina se je u tom času oglašila složnoj hrvatskoj fronti.” Usp. JAREB, J., *Pola stoljeća hrvatske politike*, 26.

⁶⁵ BiH-AHFP-MO, sv. 7, m. 2, f. 5v-6r.

⁶⁶ BiH-AHFP-MO, sv. 7, m. 2, f. 6r.

⁶⁷ „Hrvatska pučka stranka, stranka katoličkog pokreta, otimala se je zajedno s HSS-om za glasove seljaka. Razumije se, da je to onda više puta proizvelo pravu kulturnu borbu na hrvatskome selu, koja je sigurno bila štetna vjeri i pravim narodnim interesima.” Usp. JAREB, J., „Pola stoljeća hrvatske politike... I. dio”, 33; JAREB, J., *Pola stoljeća hrvatske politike*, 26.

⁶⁸ BiH-AHFP-MO, sv. 7, m. 2, f. 6r.

⁶⁹ BiH-AHFP-MO, sv. 7, m. 2, f. 6r.

⁷⁰ BiH-AHFP-MO, sv. 11, m. 1, pm. 2, f. 14-17.

⁷¹ S koliko se poštovanja Jareb obraćao Mandiću govori i činjenica da je gotovo svako njegovo pismo započinjalo s „mnogopoštovani” ili „prečasni”, a završavalo s „odani Vam”.

⁷² Ova teza sadržana je i u objavljenom radu i u poslije objavljenoj knjizi. „Hrvatski narod u svojoj ogromnoj većini nije nikad želio državne zajednice sa Srbijom. Ta odbojnost prema

đutim, kada je riječ o začetku i širenju ideje narodnoga jedinstva i zajedničke države u krugovima hrvatske inteligencije, građanstva, sveučilišne mladeži i hrvatskih političkih predstavnika, promišljanja dvojice povjesničara donekle se razlikuju. Naime, Mandić naglašava da se u prijeratnom razdoblju među građanstvom i pravaškom inteligencijom nije „prihvaćalo načelo jednoga jedinstvenoga naroda jugoslavenskoga” bez obzira na *Svibanjsku deklaraciju* i spominjanje Slovenaca, Hrvata i Srba kao jednoga naroda budući da je to, prema Mandiću, služilo samo „kao diplomatski izražaj, da se mogne postići ujedinjenje svih hrvatskih zemalja (Banovine, Dalmacije, BiH, Vojvodine, Istre, Megjmurja), kojoj bi se pridružila i Slovenija”, dok u ratnom razdoblju, kako tvrdi, „gragjanstvo i pravaško odgojena inteligencija nije ni mislila na ujedinjenje sa Srbijom i Crnom Gorom u jednu državu”, što potkrepljuje informacijama sa sjednice Narodnoga vijeća održane početkom listopada 1918., gdje se raspravljalo o očekivanom raspadu Austro-Ugarske i osnutku Države Slovenaca, Hrvata i Srba.⁷³ S druge strane Jareb smatra da treba razlikovati proces začetka, širenja i prihvaćanja ideje narodnoga jedinstva od ideje zajedničke države sa Srbijom i Crnom Gorom. Prema njegovu mišljenju, „ideja narodnog jedinstva između Hrvata, Srba i Slovenaca, pocevsi od 1895. pa do 1918. sve više raste i siri se među hrvatskim studentima, intelektualcima i politicarima”. Ta je ideja, kako naglašava, „zahvatila prije 1918. sve hrvatske stranke, političke grupe, i vrlo velik dio inteligencije i građanstva”.⁷⁴ Međutim, kada je riječ o ideji zajedničke države sa Srbijom i Crnom Gorom izvan Austro-Ugarske, Jareb se slaže s Mandićevim mišljenjem da ta ideja „nije još prihvaćena od većine hrvatskih političara ni početkom listopada 1918.”⁷⁵ ali jednako tako drži da je „među hrvatskom sveučilišnom i srednjoskolskom omladinom dobivala sve više pristasa od 1908. pa do 1918.”, odnosno da je ta

---

Srbiji bila je samo povećana nepametnom srpskom politikom...” Usp. JAREB, J., „Pola stoljeća hrvatske politike... I. dio”, 30; JAREB, J., *Pola stoljeća hrvatske politike*, 23.

⁷³ BiH-AHFP-MO, sv. 7, m. 2, f. 5r.

⁷⁴ BiH-AHFP-MO, sv. 11, m. 1, pm. 2, f. 14. „Nove sile, koje ulaze u politički život 1902.-1905., sve bez iznimke prihvaćaju fikciju narodnog jedinstva Hrvata i Srba. Ta je fikcija zajednička i liberalcima i klerikalcima i socijalistima. Ona je jednako kod kuće i kod katoličkog pokreta, i kod napredne i kod socijalističke stranke. Njoj se nije otela ni Seljačka Stranka, nego ju je i ona prihvatila.” Usp. JAREB, J., „Pola stoljeća hrvatske politike... I. dio”, 25-26; JAREB, J., *Pola stoljeća hrvatske politike*, 17.

⁷⁵ BiH-AHFP-MO, sv. 11, m. 1, pm. 2, f. 14. U svojim je radovima Jareb to izrazio na sljedeći način: „Idejna fikcija narodnog jedinstva dovela je pak s vremenom, logično, do ideje jedne, jedinstvene narodne države, Jugoslavije. Činjenica je svakako, da ideja jedne, jedinstvene hrvatsko-srpske države nije još prisutna kod stranačko-političke pregrupacije, 1903.-1905. Čini se da je ideja hrvatske države još uvijek vodstvena i u hrvatskoj politici...” Usp. JAREB, J., „Pola stoljeća hrvatske politike... I. dio”, 26; JAREB, J., *Pola stoljeća hrvatske politike*, 17-18. Tu nelogičnost prihvaćanja srpsko-hrvatskoga narodnog jedinstva, ali i borbe za posebnu hrvatsku državu Jareb objašnjava činjenicom da su „ondašnji pristaše hrvatsko-srpskog narodnog jedinstva mislili zapravo samo na srpsku manjinu u Hrvatskoj, a potpuno zaboravljali Srbijance i Crnogorce... Uključivanje Srbijanaca i Crnogoraca u taj koncept poslije godine 1908. odvodi veliki dio pristaša koncepcije hrvatsko-srpskog narodnog jedinstva s linije hrvatske državnosti na liniju jugoslavenske državne ideje”. Usp. JAREB, J., „Pola stoljeća hrvatske politike... I. dio”, 27, bilj. 17; JAREB, J., *Pola stoljeća hrvatske politike*, 19, bilj. 16.

ideja tijekom rata i 1918. „dominantna među mladim intelektualcima”.⁷⁶ Prema Jarebovu mišljenju, navedeni koncept svojstven je i katoličkom pokretu, a o političkim pogledima mlađe generacije i samoga biskupa Antuna Mahnića, kako je istaknuo, može se mnogo toga saznati iz ondašnjih *Riječkih novina*, poslije preimenovanih u *Novine* (sjedište od rujna 1914. u Zagrebu), čiju su uređivačku politiku vodili pripadnici katoličkoga Seniorata.⁷⁷ U tom smislu donosi stajališta dr. Janka Šimraka, istaknutoga člana katoličkoga pokreta, predstavnika *Novina*, ali i člana Središnjega odbora Narodnoga vijeća te člana delegacije koja je putovala u Beograd na dogovor o ujedinjenju. Dakle, na temelju publiciranih zapisnika Narodnoga vijeća Jareb tvrdi da je Šimrak „u debatama NV bio blizi Koaliciji i Pribicevicu nego starcevicanima”. U prilog tome govori i njegovo protivljenje ulasku frankovaca u Narodno vijeće. Osim toga, prema Jarebovu navodu, „na sjednici NV od 24. XI. 1918. Šimrak je urgirao da se provede jedinstvo sa Srbijom cim prije”.⁷⁸

Jareb se nije složio ni s Mandićevom tezom da je Jugoslavenski odbor prihvatilo „misao jednoga naroda jugoslavenskoga iz nužde, da spasi hrvatske primorske zemlje od Talijana”. On naime smatra da su Trumbić i Supilo, odnosno Jugoslavenski odbor, „tu misao prihvatili cijelu jednu dekadu prije rata”, a odlaskom u emigraciju „odmah su izišli s idejom rusenja Austro-Ugarske i zajednicke države sa Srbijom”, a takva politika „zapravo je onemogućila obranu hrvatske Jadranske obale” jer, prema njegovu mišljenju, da se Jugoslavenski odbor nije povezao sa Srbijom, „nema sumnje da ne bi bili dobili međunarodno priznanje od Saveznika i već prije konca rata uspjeli riješiti, povoljnije nego u Rapallu, hrvatsko-slov. i talijansku granicu. Međunarodno priznanje JO razbilo se je jedino na odporu Srbije. Italija je bila spremna provesti to priznanje poslije izjave tal. vlade od 8. IX. 1918.”, stoga Jareb zaključuje da su Meštrovićevi i Trumbićevi argumenti nakon 1918. „slaba [su] obrana njihove politike, jer su cinjenice drugacije”.⁷⁹

⁷⁶ BiH-AHFP-MO, sv. 11, m. 1, pm. 2, f. 14. Taj je stav u radu, odnosno poslije u knjizi iskazan formulacijom: „Od aneksije Bosne i Hercegovine, srpskog i Friedjungovog procesa, i posebice za vrijeme balkanskih ratova ideja jedinstvene hrvatsko-srpske države sve više jača i širi se među hrvatskom školskom mladeži. Ali i u tom razdoblju, čini se, ona još uvijek nije vodstvena u hrvatskoj politici.” Usp. JAREB, J., „Pola stoljeća hrvatske politike... I. dio”, 26; JAREB, J., *Pola stoljeća hrvatske politike*, 18.

⁷⁷ Opširnije u: MATIJEVIĆ, „Hrvatski katolički pokret i politika”, 183-184; KRIŠTO, *Hrvatski katolički pokret*, 82-85, 103.

⁷⁸ Jareb u svojem pismu donosi citat Šimrakova govora sa spomenute sjednice Narodnoga vijeća preuzetog iz časopisa *Starine* (br. 48, str. 373): „Mi moramo da imademo jaku centralnu zajednicku vladu. To trazi od nas unutrasnji položaj. Danas je u nas potpuni darmar. Mi ne mozemo riješiti ni jednog pitanja, koje malo dublje zasijeca u nas nacionalni zivot bez zajednicke centralne vlade... Cini se, da je danasnja vlada Narodnoga vijeca samo zato tu, da daje mjesečne place birokratima i paragrafasima, dok je to moguće.” Usp. BiH-AHFP-MO, sv. 11, m. 1, pm. 2, f. 15. Opširnije o odnosu katoličkoga pokreta i ideologiji jugoslavenstva vidi: KRIŠTO, *Prešućena povijest*, 288-289, 310-312; KRIŠTO, *Hrvatski katolički pokret*, 105-115; MATIJEVIĆ, „Hrvatski katolički pokret i politika”, 183-188; MATIJEVIĆ, „Politička orijentacija Hrvatskog katoličkog pokreta”, 147-155.

⁷⁹ BiH-AHFP-MO, sv. 11, m. 1, pm. 2, f. 15.

Ni Mandićeva poprilično oštra kritika Jarebovih promišljanja vezanih za političku orijentaciju HPS-a nije, čini se, pokolebala autora. Naime, i ovdje Jareb ostaje pri svojoj tezi argumentirajući ju djelom Ive Guberine *Katolički pokret u Hrvatskoj*, u kojemu je donesen i program HPS-a, u kojem je, kako tvrdi, nedvojbeno „naglaseno jugoslavensko narodno jedinstvo”. Ponovio je i svoju tvrdnju „da je Radicu jedina hrvatska konkurencija na selu bila HPS, jer Zajednicari i Pravasi nisu zalazili u sela”, što po njegovoj prosudbi nameće zaključak „da Radicevo anti-katolicko, anti-svecenicko nastupanje na selima ne bi bilo doslo do izrazaja, da nije bilo te konkurencije”, koja je zasigurno politički bila štetna. To je potkrijepio i primjerom svojega rodnog sela Šepurina (kotar Šibenik), gdje je Hrvatska republikanska seljačka stranka / Hrvatska seljačka stranka (HSS) na svim izborima od 1923. do 1927. dobivala preko 80 posto glasova, a HPS-ovi izborni rezultati bili su poražavajući. Podsjetio je fra Dominika na vrlo sličnu situaciju i u Hercegovini, iako su ondje HPS „predstavljali njeni sinovi franjevci”.⁸⁰ Svoja promišljanja o tom pitanju završio je konstatacijom dr. Merza, koji je, po njegovoj prosudbi, „bolje od ostalih uocio, da hrvatski narod ne zeli vidjeti svećenika u politici i da ne zeli mijesanje vjere i politike”.⁸¹

U tom pismu Jareb je pokušao inicirati i raspravu o odnosu hrvatske politike prema, kako ih naziva, „Hrvatima muslimanima”, budući da je u završnom dijelu svojega rada ponudio i to pitanje na razmatranje. U svojem obrazloženju polazi od toga da „Hrvati katolici” premalo vode računa o tome da u „povijesnoj Hrvatskoj” čine tek nešto više od 50 posto pučanstva, zanemarujući po njemu bitnu činjenicu „da su muslimani isto tako Hrvati”. Prema njegovu mišljenju, „katolici i muslimani vezani su na zivot i smrt u Bosni i Hercegovini, a bez BiH tesko je zamisliti jednu samostalnu Hrvatsku”.⁸² S druge strane, Jareb smatra da je bitka s pravoslavljem na hrvatskom prostoru izgubljena jer je, kako naglašava, zbog ranoga identificiranja hrvatstva i katolicizma ono zaživjelo kao „srpsko pravoslavlje”, što se prema njemu ne bi dogodilo da je u drugoj polovini XIX. stoljeća ustanovljena Hrvatska pravoslavna crkva, koja bi zasigurno pospješila približavanje katolicizmu.⁸³ Iako u sačuvanoj kores-

⁸⁰ Jareb upozorava na još neke nejasnoće u politici HPS-a, kao što su njegovo nesudjelovanje u Hrvatskom bloku 1921. –1923. te ulazak Stjepana Barića u koalicijsku vladu dr. Antona Korošca 1928. godine. Usp. BiH-AHFP-MO, sv. 11, m. 1, pm. 2, f. 15.

⁸¹ BiH-AHFP-MO, sv. 11, m. 1, pm. 2, f. 16.

⁸² Ta promišljanja treba promatrati u kontekstu vremena i okruženja u kojem su izgrađivana, svakako imajući u vidu političke programe muslimanskih organizacija u emigraciji. Usp. BiH-AHFP-MO, sv. 11, m. 1, pm. 2, f. 16; JAREB, J., „Pola stoljeća hrvatske politike... III. dio”, 440-442; JAREB, J., *Pola stoljeća hrvatske politike*, 134-136.

⁸³ BiH-AHFP-MO, sv. 11, m. 1, pm. 2, f. 16. Pozivajući na otvorenu raspravu o problemu srpske manjine u Hrvatskoj, Jareb smatra da bi trebalo analizirati i „povijesni postanak srpske nacionalne svijesti kod pravoslavaca u Bosni, Dalmaciji, Hrvatskoj i Slavoniji” jer on smatra „da su se pravoslavci na hrvatskom teritoriju u XIX. stoljeću mogli orijentirati nacionalno hrvatski, da je u tom pogledu bilo pametne i realne hrvatske politike”. Usp. JAREB, J., „Pola stoljeća hrvatske politike... III. dio”, 443.

pondenciji ne nalazimo izravni Mandićev odgovor na to pitanje,⁸⁴ iz sadržaja raznih pisama⁸⁵ te većega broja povijesnih rasprava objavljenih u emigraciji neupitan je njegov stav o hrvatskom etničkom podrijetlu bosanskohercegovačkih muslimana.⁸⁶ Uspoređujući sadržaj tih dvaju pisama te sadržaj objavljene Jarebove knjige, može se zaključiti da unatoč tomu što je nedvojbeno cijenio fra Dominikov znanstveni rad Jareb ostaje dosljedan svojim formuliranim stavovima, vjerojatno prepoznajući u Mandićevoj raspravi i dozu neobjektivnosti kada je riječ o obrani nekadašnjih političkih opredjeljenja.

Suradnja dvojice povjesničara nastavljena je i tijekom priprema fra Dominikova posljednjega djela *Hrvati i Srbi, dva stara, različita naroda*, objavljenog u izdanju *Hrvatske revije* 1971. godine. Čini se da je Jarebov angažman potekao na inicijativu Vinka Nikolića, koji je uz svoja promišljanja o rukopisu savjetovao autoru da u pitanju novijega razdoblja potraži i Jarebovo mišljenje.⁸⁷ Kako se može uočiti iz sačuvanih dokumenata, tri dana poslije, odnosno 1. lipnja 1970., Mandić je Jarebu uputio pismo u kojem ga moli da pročita dio studije koja se odnosi na novije razdoblje povijesti Hrvata i Srba (od 1890. godine) s posebnim osvrtom na razdoblje Nezavisne Države Hrvatske (NDH).⁸⁸ Budući da se Jareb pozitivno očitovao o molbi,⁸⁹ fra Dominik mu već 6. lipnja šalje navedeni dio rada, napominjući u pismu da tekst nije potpuno sređen, posebice kada je riječ o bilješkama, koje je tek počeo sređivati, te ga moli da eventualne primjedbe piše grafičkom olovkom ili na posebnom papiru. Posebnu pozornost skreće na stranicu 270, gdje je, kako piše, naveo „da je punica Poglavnikova potjecala iz židovske obitelji”,⁹⁰ stoga moli Jareba, ako su mu

⁸⁴ Sljedeće pismo između njih dvojice datirano je 26. rujna 1961., a u sadržajnom smislu nema nikakve veze s ovom tematikom. Ni u ostatku sačuvane korespondencije ova pitanja nisu više aktualizirana.

⁸⁵ Ovdje donosimo dijelove pisma koje je fra Dominik u kolovozu 1954. uputio Društvu bosansko-hercegovačkih i sandžačkih Hrvata muslimana: „Veseli me, da B.H Muslimansko društvo u Engleskoj i Vaš list u Engleskoj zastupaju otvoreno hrvatsko stanovništvo. Muslimani B. i H. su Hrvati po krvi, žive unutar hrvatskoga državnog teritorija i opstanak im je i budućnost tjesno povezana s hrvatskim narodom, pa ne mogu i ne smiju da idu nego s Hrvatima.” Usp. BiH-AHFP-MO, sv. 6, m. 1, f. 339.

⁸⁶ Opširnije u: MANDIĆ, „Hrvatstvo Bosne i Hercegovine”, 8-33; MANDIĆ, *Etnička povijest Bosne i Hercegovine*.

⁸⁷ BiH-AHFP-MO, sv. 25, m. 2. Dokument je bez numeričke oznake, a nastao je 27. svibnja 1970. godine.

⁸⁸ „Kako mislim da već znate, pišem studiju: ‘Hrvati i Srbi, dva stara, različita naroda’. U VII. dijelu, str. 223-277, obradio sam najnoviju hrvatsku i srpsku povijest od 1890. pa do danas. O NDH govore str. 266-277. Budući, da se tu radi o najnovijoj povijesti Hrvata i Srba, o kojoj još nema jačih zaokruženih studija, bilo bih mi drago, kad bi i Vi pročitali navedene stranice, osobito one o NDH, i dali mi svoje mišljenje i primjedbe.” Usp. BiH-AHFP-MO, sv. 9, m. 2, f. 81.

⁸⁹ Četvrtoga lipnja 1970. Jareb se javio fra Dominiku kratkim dopisom u kojem prihvaća žurno pročitati navedeni dio studije da bi dao svoje mišljenje i možebitne opaske. Usp. BiH-AHFP-MO, sv. 11, m. 1, pm. 2, f. 28.

⁹⁰ Prema sačuvanoj radnoj verziji u Mandićevoj ostavštini, Pavelićeva punica spominje se u kontekstu argumenta korektnih hrvatsko-židovskih odnosa, gdje fra Dominik navodi: „Prema Židovima Hrvati nijesu nigda bili neprijateljski raspoloženi. U XIX i XX stoljeću Židovi

poznate te činjenice, da mu sugerira izvore koji bi ih mogli argumentirati.⁹¹ Jarebov odgovor, kako je i obećao, nije trebalo dugo čekati. U pismu od 14. lipnja 1970. piše fra Dominiku da „nema nikakve opaske na opcenite linije rukopisa. Jedini prigovor je velika kratkoca i spominjanje samo najglavnijeg”, što je, po njegovu mišljenju, ipak razumljivo „ako se ima u vidu cijelo djelo”. Kada je riječ o Mari Pavelić, suprugi dr. Ante Pavelića, Jareb kaže da mu je iz zbornika *Dr. Ante Starčević o 40. godišnjici smrti* poznato da joj je otac Martin Lovrenčević, poznati pravaški novinar, ali kada je riječ o Marinoj majci, Jareb naglašava da je prema usmenim tvrdnjama iz više izvora čuo da je bila Židovka, ali ipak nije uspio doći do njezina imena i prezimena.⁹² Jareb je Mandiću sugerirao i neka stilsko-izražajna sredstva koja su, po njegovu mišljenju, prihvatljivija za opis određenih događanja,⁹³ a upozorio je i na više pogrešno navedenih povijesnih činjenica koje u svakom slučaju zahtijevaju ispravak.⁹⁴ Dio primjedbi odnosi se na osporavanje postavljenih Mandićevih zaključaka u radu. Primjerice, Jareb smatra da Mandićevo obrazloženje Supilova napuštanja Hrvatsko-srpske koalicije zbog, kako je Mandić naveo, Pribićevićeva onemogućavanja „da Supilo bude izabran za narodnoga poslanika u Glini, u kojoj je bilo dvije trećine birača Srba” na izborima 1908., nije jedini razlog, nego je, prema Jarebu, „samo prvi simptom srpskih zakulisnih makinacija protiv Supila”. Prema Jarebovu mišljenju, „Fridjungov proces i pripremanje Koalicije za oportunisticku politiku važniji su razlozi za taj Supilov korak”, što je i sam Supilo naglasio u „svojoj knjizi, *Politika u Hrvatskoj*”.⁹⁵ Jareb upozorava i na

---

su imali vidnu ulogu u gospodarstvenom i političkom životu Hrvata. Vodja najradikalnije hrvatske stranke, Čiste hrvatske stranke prava, Josip Frank bio je Židov. I punica poglavnika Pavelića i supruga zapovjednika hrvatske vojske, maršala Slavka Kvaternika, potjecale su iz židovskih obitelji.” Usp. BiH-AHFP-MO, sv. 25, m. 2, bez numeričke oznake, strojopis, 270.

⁹¹ BiH-AHFP-MO, sv. 11, m. 1, pm. 2, dokument bez numeričke oznake.

⁹² BiH-AHFP-MO, sv. 25, m. 2, pismo od 14. lipnja 1970., bez numeričke oznake, 1.

⁹³ Primjerice, na str. 224, gdje Mandić piše: „Gaj se brzo uvjerio, da je tisak najmoćnije sredstvo za promičbu i narodno budjenje, pa je sve sile upregao, da dobije državni dopust za izdavanje novina i osnutak vlastite tiskare”, Jareb predlaže da izraz „državni dopust” zamijeni izrazom „državnu dozvolu”. Usp. BiH-AHFP-MO, sv. 25, m. 2, bez numeričke oznake, strojopis, 224.

⁹⁴ Neke od pogrešno navedenih činjenica na koje Jareb upozorava: almanah *Narodna misao* izišao je u Zagrebu sredinom 1897., a ne kao što Mandić navodi krajem 1896. (str. 234); Narodna hrvatska zajednica imala je sjedište u Pittsburghu, a ne u Clevelandu (str. 240); Radić u vrijeme boravka u inozemstvu nije posjetio Pariz nego samo London, Beč i Moskvu (str. 258); pri nabranju izbora u Hrvatskoj i Slavoniji izostavljeni su izbori održani 1910. (str. 236); HSS nije istupio iz vlade krajem 1926. nego 1. veljače 1927. (str. 258); Maček u lipnju 1930. nije bio osuđen nego je proglašen nevinim (str. 261); prema Rimskim ugovorima, Italija nije anektirala „cijelo Hrvatsko primorje”, nego „granica s Italijom bila je odmah južno od Bakra i od te točke do granice Dalmacije bio je hrvatski teritorij”. Usp. BiH-AHFP-MO, sv. 25, m. 2, pismo od 14. lipnja 1970., bez numeričke oznake, 1-2. Uspoređujući sadržaj izdane knjige i rukopisa, uočava se da je Mandić ispravio sve spomenute pogreške. Usp. MANDIĆ, *Hrvati i Srbi, dva stara, različita naroda*, 237, 239, 243, 259, 260, 262.

⁹⁵ Ovdje Mandić ostaje pri svojem prijašnjem stavu prenesenom u knjigu: „Kada su 1908. Pribićevića ljudi onemogućili, da Supilo bude izabran za narodnoga zastupnika u Glini, u kojoj je bilo dvije trećine birača Srba, i bacili sumnju na njegovu političku čestitost, Supilo je 11.

pogrešno dovođenje u vezu Hrvatskoga radničkog pokreta s Ustaškim pokretom u Hrvatskoj, tvrdeći da je Hrvatski radnički pokret, osnovan 1940., „bila organizacija hrvatskih nacional-socijalista, koji su vjerojatno bili povezani s njemačkim agentima”⁹⁶ te da „ilegalna struktura Ustaskog Pokreta u domovini nije imala nikakve veze s Hrvatskim Radničkim pokretom”, odnosno s njegovim vodstvom.⁹⁷ Jareb je u svojim primjedbama stavio pod upitnik i Mandićevu tezu prema kojoj je „Zakonskim odredbama od 5. svibnja 1941. ustaški režim [je] pokušao povratiti hrvatstvu potomke starih katolika Hrvata, koji su bili prešli na pravoslavlje i s vremenom na srpstvo”,⁹⁸ osporavajući uopće postojanje takvih zakona.⁹⁹ Kako je taj dio u izdanoj knjizi potpuno izostavljen, iz konteksta radne verzije može se zaključiti da je Mandić ovdje mislio na *Zakonsku odredbu o prelazu s jedne vjere na drugu* donesenu 3. svibnja 1941., a objavljenu 5. svibnja 1941. godine.¹⁰⁰ Naime, tom je odredbom vodstvo NDH, među ostalim, namjeravalo i pohrvatiti Srbe na svojem teritoriju, vodeći se tezom da je Srpska pravoslavna crkva ideologiziranjem „svetosavlja” i velikosrpske politike pravoslavnim vjernicima „vlaškog i hrvatskog etničkog podrijetla” u XIX. i početkom XX. stoljeća nametnula srpski nacionalni identitet.¹⁰¹ Međutim, Mandićeva nedorečenost u sadržajnom smislu očito je prouzročila i navedenu Jarebovu konstataciju. Posljednja Jarebova opaska u tom pismu odnosila se na Mandićevu tvrdnju da su „početkom proljeća 1943. dobronamjerni Hrvati iz emigracije savjetovali [su] Paveliću, da prekine veze

---

XII. 1909. dao ostavku u glavnom odboru Koalicije i 5. II. 1910. potpuno je napustio. Od tada Koaliciju vodi Svetozar Pribičević, potomak starih hrvatskih Vlaha...” Usp. MANDIĆ, *Hrvati i Srbi, dva stara, različita naroda*, 240; BiH-AHFP-MO, sv. 25, m. 2, bez numeričke oznake, strojopis, 236.

⁹⁶ Jareb upućuje Mandića da o tome prouči djelo *Hrvatska na mučilištu* autora Rudolfa Horvata. Usp. HORVAT, *Hrvatska na mučilištu*, 615-616.

⁹⁷ BiH-AHFP-MO, sv. 25, m. 2, pismo od 14. lipnja 1970., bez numeričke oznake, 2.

⁹⁸ BiH-AHFP-MO, sv. 25, m. 2, bez numeričke oznake, strojopis, 269; BiH-AHFP-MO, sv. 25, m. 2, pismo od 14. lipnja 1970., bez numeričke oznake, 2.

⁹⁹ Vezano uz navedene zakonske odredbe Jareb piše: „Ne vjerujem da takve zakonske odredbe uopće postoje, i bio bih Vam zahvalan, ako biste me upozorili na vrelo ove Vase tvrdnje.” Usp. BiH-AHFP-MO, sv. 25, m. 2, pismo od 14. lipnja 1970., bez numeričke oznake, 2. Gotovo identičnu primjedu na taj dio rada nalazimo u još jednom, nepotpisanom dopisu, čiji je sadržaj sačinjen na dvije stranice, a odnosi se na komentare istoga fra Dominikova djela: „Ne poznajem Zakonske odredbe od 5. 5. 1941. o povratku pokrštenih i posrbljenih Hrvata.” Usp. BiH-AHFP-MO, sv. 25, m. 2, bez numeričke oznake, 2.

¹⁰⁰ „Zakonska odredba o prelazu s jedne vjere na drugu”, *Narodne novine* (Zagreb), 19 (1941). Zakonska odredba objavljena je i u: „Zakonska odredba o prelazu s jedne vjere na drugu”, *Hrvatski narod* (Zagreb), 6. 5. 1941., 6.

¹⁰¹ Pavelić je zagovarao teoriju vlašškoga stanovništva grko-istočne vjeroispovijedi zapadno od rijeke Drine, koje je pod utjecajem srpske države i etabliranjem Srpske pravoslavne crkve u nacionalnu Crkvu „posrbljeno”, a Mladen Lorković smatrao je da je riječ o stanovništvu „hrvatskog podrijetla” koje je pravoslavlje prihvatilo uslijed nedostatka katoličkoga svećenstva i pod utjecajem Srpske pravoslavne crkve. Usp. PAVELIĆ, *Doživljaji*, 113, 124; MUŽIĆ, *Pavelić i Stepinac*, 31, bilj. 29. O toj zakonskoj odredbi koja se reflektira i na današnje međuvjerske, ali i hrvatsko-srpske odnose, kao posljedica presizanja državne vlasti na mjerodavno crkveno područje opširnije vidi u: KRIŠTO, *Sukob simbola*, 167-244.

s Osovinom i prijedje na stranu Saveznika”,¹⁰² što je očito za Jareba bila nepoznata, pa u svojem komentaru te teze Mandiću piše: „Predpostavljam, da o ovome znate nesto vise, i bio bih Vam Veoma zahvalan, ako biste mi u jednom pismu rekli nesto vise o tome.”¹⁰³ Do tih dodatnih objašnjenja ili pak širih Mandićevih promišljanja o tim spornim pitanjima u samoj knjizi nije moguće doći jer se iz sadržaja njegova pisma upućenog Jarebu 26. kolovoza 1970., u kojem je Jarebu zahvalio na primjedbama, može iščitati da je svoj rad završio i predao u tisak zaključno s 1941. godinom. Dakle, vjerojatno svjestan koliko je teško pisati suvremenu povijest bez dovoljno objelodanjenih izvora, a želeći zadržati povijesnu nepristranost, Mandić se odlučio za tu opciju, s tim da je, kako piše Jarebu, u predgovoru i zaključku kratko iznio svoja stajališta o ulozi Srba u komunističkoj Jugoslaviji, a – kako je i sam istaknuo – njegova namjera u konačnici i nije bila napisati sustavnu povijest Hrvata i Srba nego dokazati tezu da su oni dva različita naroda, što smatra da je „potpuno dokazao iznoseći povijesne dokaze od najstarijih vremena do god. 1941.”¹⁰⁴

Jarebova potpora fra Dominikovu istraživačkom radu

Da je razdoblje „procvata” fra Dominikova znanstvenoistraživačkoga rada uslijedilo nakon njegova povlačenja sa svih službenih dužnosti potvrđuje i sam u pismu prof. Žarku Vlahi iz 1956. godine: „Otkada sam se oslobodio službenih dužnosti dovršio sam ove znanstvene radove: 1) Postanak Vlaha prema novim povjesnim istraživanjima, 2) Crvena Hrvatska u svjetlu povjesnih izvora, 3) Acta matyrii B. Nicolai Tavilic et sociorum eius... I za prvu i za drugu imao sam građiva sakupljena još u Hrvatskoj i u Rimu, a treću sam raspravu o Taveliću bio dovršio u Rimu god. 1945.”¹⁰⁵ Iako je, što se može zaključiti i iz toga pisma, marljivo prikupljao građu i u domovini i tijekom boravka u Rimu, otvaranje novih tema za raspravu, koje su uglavnom bile usmjerene na istraživanje hrvatske srednjovjekovne povijesti, ali i povijesti Bosne i Hercegovine, značilo je ipak novo traganje za vrelima i literaturom, pri čemu se fra Dominik oslanjao ne samo na usluge i pomoć čikaških sveučilišnih knjižnica nego i na pomoć subraće, prijatelja i poznanika. Svakako mu je od velike pomoći u nabavci literature bio i Jere Jareb, koji mu je očito, prema sadržaju pisama iz njihove korespondencije, stajao na raspolaganju ne samo za posudbu vlastitih nego i pri pronalasku raznih knjiga i članaka u Javnoj knjižnici u New Yorku (*New York Public Library*), knjižnici Sveučilišta Co-

¹⁰² BiH-AHFP-MO, sv. 25, m. 2, bez numeričke oznake, strojopis, 271.

¹⁰³ BiH-AHFP-MO, sv. 25, m. 2, pismo od 14. lipnja 1970., bez numeričke oznake, 2.

¹⁰⁴ BiH-AHFP-MO, sv. 11, m. 1, pm. 2, f. 29.

¹⁰⁵ BiH-AHFP-MO, sv. 6, m. 3, f. 76. Usp. KORAC, „Mandićevi izvori i literatura za znanstveni rad”, 783-784. U listopadu 1956. piše i fra Dioniziju Lasiću u Rim: „Dao sam se sa svom parom na posao da dovršim neka povjesna djela za koje sam sakupljao gragju ima trideset i više godina.” Usp. BiH-AHFP-MO, sv. 6, m. 3, f. 86.

lumbia (*Columbia University Libraries*) te ostalim njujorškim knjižnicama.¹⁰⁶ U vrijeme izrade djela *Rasprave i prilozi iz stare hrvatske povijesti* te priprema za dovršavanje *Etničke povijesti Bosne i Hercegovine* Mandić i Jareb razmijenili su od prosinca 1962. do kraja kolovoza 1963. sedam pisama čiji je sadržaj isključivo vezan uz Mandićeve molbe za različite vidove pomoći pri traganju za potrebnom literaturom.¹⁰⁷ U prvom pismu iz toga razdoblja, koje je datirano 12. prosinca 1962., Mandić najprije upućuje čestitku Jarebu i njegovoj obitelji za predstojeće blagdane te ga potom moli da mu u njujorškoj Javnoj knjižnici napravi za čitanje fotografske snimke dvaju članaka: „O hrvatskom knezu Iljku” autora Mihajla Dinića, objavljenog u *Jugoslavenskom istorijskom časopisu* 1938., te članka Ljube Karamana naslova „Još o kralju Slavcu”, koji je objavio *Zgodovinski časopis* 1952./1953., napominjući da će troškove podmiriti odmah po primitku čeka. I u sljedeća tri pisma, datirana 14. veljače, 20. ožujka i 3. svibnja 1963., Mandić je molio da mu Jareb snimi nekoliko članaka (riječ je o člancima: Vladislav Skarić, „Porijeklo pravoslavnog naroda u sjeverozapadnoj Bosni” i „Popis bosanskih spahija iz 1123. /1711./”; Tayyib Okic, „Les Christians de Bosnie d’ apres des documents turcs inedits”; Mihajlo Dinić, „Dubrovačka srednjovjekovna karavanska trgovina”; O. L. Barkan, „Les recensements relatifs à la population et aux impôts en Turquie à l’ époque de l’ Empire et les registres impériaux de statistique”),¹⁰⁸ a u pismu od 20. kolovoza 1963. raspitivao se za mogućnost pronalaska i posudbe izdanja *Glasnika Zemaljskog muzeja u Sarajevu* za razdoblje od 1889. do 1930. (sv. I do XLII). U kojoj se mjeri fra Dominik u svojem istraživačkom radu mogao osloniti na Jareba najbolje potvrđuju njegovi pisani odgovori na Mandićeve molbe. Tako u pismu od 20. prosinca 1962. (kako je naglašeno, godina je pogrešno otipkana, u pismu stoji 1920.)¹⁰⁹ Jareb piše: „U prilogu Vam saljem kopije dvaju članaka... Dinicev članak iz JIC-a [*Jugoslavenski istorijski časopis*, op. a.] je Xeroxiran na Columbia University i kosta \$ 0.60. Columbia nema JIC, ali ja imam moj vlastiti komplet. Zgodovinski casopis takodjer nema Columbia, ili pak jos nije katalogiziran. Danas sam bio u Public Library i ona ima komplet Zgodov. Casopisa. Napravili su mi odmah fotokopiju... Ako Vam u buduce bude sto trebalo slobodno mi pisite.”¹¹⁰ Veliki trud Jareb je uložio i u potrazi za *Glasnikom Zemaljskog muzeja*. Iako, kako saznajemo iz njegova pisma od 26. kolovoza 1963., nije uspio doći do traženih svezaka,¹¹¹ evidentno je da

¹⁰⁶ BiH-AHFP-MO, sv. 11, m. 1, pm. 2, f. 1. Jareb u tom pismu obavještava Mandića da je o. Sivriću predao Spalajkovićevu knjigu o Bosni i Hercegovini koju je posudio u knjižnici Sveučilišta Columbia te ga podsjeća na „stvarčice” koje mu je posudio pri odlasku iz New Yorka: „1) Zemljopis Hrvatske 2 sveska; 2) Digović: La Dalmatie; 3) Thoemel: Vilajet Bosnien; 4) Karta Istre od dra. Zica; 5) Karta tršćanske države iz Schweizer Illustrierte.”

¹⁰⁷ BiH-AHFP-MO, sv. 11, m. 1, pm. 2, f. 20-26.

¹⁰⁸ BiH-AHFP-MO, sv. 11, m. 1, pm. 2, f. 20-24.

¹⁰⁹ Iz sadržaja pisma jasno je da je riječ o 1962. godini, odnosno sam autor poziva se na fra Dominikovu molbu od 12. prosinca 1962. Usp. BiH-AHFP-MO, sv. 11, m. 1, pm. 2, f. 20, 26.

¹¹⁰ BiH-AHFP-MO, sv. 11, m. 1, pm. 2, f. 26.

¹¹¹ U tom pismu Jareb javlja Mandiću da tražene sveske *Glasnika* nije moguće pronaći u New Yorku jer „Public Library nema nijednog sveska. Columbia ima sv. 23 (1911.), te od Nove Serije

se nije zaustavio na pretraživanju njujorških knjižnica nego je otišao i korak dalje, pronalazeći informacije koje bi ga dovele do željenoga gradiva. Budući da je u svojem istraživanju pronašao 50. svezak *Glasnika*, koji je izišao kao *Spomenica u proslavu 50-godišnjega opstanka Zemaljskog muzeja Kraljevine Jugoslavije u Sarajevu: 1888. – 1938.*, u kojoj je donesen sadržaj od 1. do 49. sveska kao i popis svih institucija kojima je *Glasnik* dostavljan u zamjenu, obavještava Mandića da bi se kompleti mogli pronaći u Kongresnoj knjižnici (*Library of Congress*) i knjižnici Kalifornijskoga sveučilišta (*University of California Library*), kojima su prema naznačenom popisu dostavljani. Također mu predlaže da se tijekom boravka u Clevelandu¹¹² raspita u Muzeju prirodne povijesti (*Cleveland Museum of Natural History*) jer se i on nalazi na popisu institucija s kojima se obavljala razmjena, iako pretpostavlja da su tom muzeju slane samo knjige iz prirodnih znanosti.¹¹³ Iz sačuvane korespondencije ne možemo otkriti koliko su te informacije pomogle fra Dominiku da dođe do traženih svezaka jer je sljedeće sačuvano pismo datirano 1970., a odnosi se na Mandićevu studiju *Hrvati i Srbi, dva stara, različita naroda*, o čemu je ponešto rečeno u ovom radu. Međutim, valja istaknuti da je Jareb, očito predan znanstvenoistraživačkom radu, pomno pratio ne samo hrvatsku nego i jugoslavenšku, ali i međunarodnu historiografiju, pa je i sam u više navrata sugerirao fra Dominiku neka djela koja bi mu mogla biti korisna za njegov istraživački rad. Tako u jednom pismu iz 1959. obavještava Mandića da je tražeći podatke o Moravcsikovu izdanju Konstantina Porfirogeneta u katalogima knjižnice Sveučilišta Columbia primijetio „da je Moravcsik posljednjih godina objavio više knjiga na njemackom o starim bizantskim piscima i historicarima”, smatrajući da bi mu te „knjige mogle biti od koristi u istraživanju stare hrvatske povijesti”.¹¹⁴ U pismu iz 1954., prisjećajući se razgovora prilikom njihova susreta u New Yorku kada se Mandić raspitivao o stećcima, Jareb piše da mu je poznato da je „Sarajevski muzej počeo sistematskom objavom tog materijala”, a po njegovim saznanjima prvi svezak naslova *Radimlja* iz planirane serije knjiga *Srednjovjekovni nadgrobni spomenici Bosne i Hercegovine* izišao je 1950. godine.¹¹⁵ Sugerira mu i praćenje *Historijskoga zbornika* u izdanju Povijesnoga društva Hrvatske, koji donosi pregled svih objavljenih radova, a u kojem je, među ostalim, Jareb pronašao i objavljeni rad Boge Grafenauera iz 1952. koji se odnosi na kritiku Porfirogenetova izvještaja o doseljavanju Hrvata,¹¹⁶ što bi prema njegovoj procjeni, a imajući u vidu i izrečeni komentar o pre naglaš-

sv. 4/5 (1949-1950) i sv. 12 (1957). Museum of Natural History ima sv. 33/34, 42, 45-55, te od Nove Serije sv. 13, Etnologija (1958) i dalje. Od godišta odnosno svezaka koji su izlazili u dvije knjige, ovaj muzej ima samo knjige prirodnih nauka.” Usp. BiH-AHFP-MO, sv. 11, m. 1, pm. 2, f. 25.

¹¹² U jednom prethodnom pismu Mandić je pisao Jarebu da će od 31. kolovoza do 2. rujna 1963. na seminaru u organizaciji Američko-hrvatskoga akademskoga kluba u Clevelandu održati predavanje o islamizaciji Bosne i Hercegovine i o hrvatskom podrijetlu bosanskohercegovačkih muslimana. Usp. BiH-AHFP-MO, sv. 11, m. 1, pm. 2, f. 24.

¹¹³ BiH-AHFP-MO, sv. 11, m. 1, pm. 2, f. 25.

¹¹⁴ BiH-AHFP-MO, sv. 7, m. 1, f. 48.

¹¹⁵ Riječ je o spominjanom djelu: BENAC, *Radimlja*.

¹¹⁶ Usp. GRAFENAUER, „Prilog kritici izvještaja Konstantina Porfirogeneta”, 1-56.

nom Mandićevu oslanjanju na Porfirogeneta kada je riječ o njegovu radu „Hrvatstvo u Bosni i Hercegovini”, svakako Mandiću trebalo biti zanimljivo.¹¹⁷

Iz prethodnih se redaka vidi velika Jarebova pomoć fra Dominiku u nabavljanju literature, no treba reći da se i Jareb koji put s istim ciljem obraćao Mandiću. Prva takva Jarebova molba sadržana je u pismu od 12. siječnja 1962., kada je molio Mandića da mu, ako njihova knjižnica raspolaze edicijom *Bogoslovske smotre*, pošalje prvi broj iz 1933. ili pak cijelo godište ako je riječ o uvezanom primjerku, u kojem je objavljen Jarebu potreban članak autora Krste Stošića „Talijanska okupacija u šibenskoj biskupiji”.¹¹⁸ Iz sljedećega pisma, koje je Mandić uputio 11. svibnja 1962., saznajemo da je u njegovu prilogu Jarebu poslao traženi broj *Bogoslovske smotre*, obrazlažući duži vremenski početak zauzetošću doradom svojega novog djela *Bogomiška crkva bosanskih krstjana*, čiji je primjerak dostavio i Jarebu.¹¹⁹ Krajem iste godine (20. prosinca) Jareb se kod Mandića raspitivao o *Časopisu za hrvatsku povijest*, koji je, prema njegovim saznanjima, izlazio u Zagrebu 1943. – 1944. godine.¹²⁰ Čini se da fra Dominik nije žurio ni s tim odgovorom. Naime, tek u pismu koje je uslijedilo nakon gotovo dva mjeseca (14. veljače 1963.), u kojem među ostalim moli i fotografske snimke nekih njemu potrebnih članaka,¹²¹ vrlo kratko, u jednoj rečenici, obavještava Jareba da nemaju traženi časopis.¹²² U kojoj je mjeri Mandićevo kašnjenje s odgovorima utjecalo na Jarebov znanstvenoi-straživački rad iz sačuvanih se pisama ne može odgonetnuti, ali s obzirom na njegovu znanstvenu i društvenu angažiranost u emigraciji te ustrajnost na prikupljanju povijesne građe, koja je u konačnici rezultirala i vrlo bogatom sačuvanom privatnom zbirkom darovanom Institutu za hrvatsku povijest početkom 90-ih godina XX. stoljeća,¹²³ može se pretpostaviti da je fra Dominik bio samo jedan od mnogobrojnih povjesničara, znanstvenika ili pak društveno angažiranih osoba u emigraciji s kojima je Jareb istovremeno komunicirao tragajući za potrebnom mu građom, a to je vjerojatno i razlog zbog kojega mu se Mandić mnogo češće i obraćao za tu vrstu pomoći.

¹¹⁷ BiH-AHFP-MO, sv. 11, m. 1, pm. 2, f. 6.

¹¹⁸ BiH-AHFP-MO, sv. 11, m. 1, pm. 2, f. 18.

¹¹⁹ BiH-AHFP-MO, sv. 11, m. 1, pm. 2, f. 19. Usto mu Mandić šalje svoja dva novoobjavljena članka: „Srebreničko-visovačka biskupija” i „Nenapisano poglavlje hrvatske pismenosti”.

¹²⁰ BiH-AHFP-MO, sv. 11, m. 1, pm. 2, f. 26. *Časopis za hrvatsku povijest*, čiji su urednici bili Miho Barada i Ljubo Karaman, pokrenut je 1943. u izdanju Hrvatskoga izdavačkog bibliografskog zavoda. Riječ je o znanstvenom i stručnom časopisu u kojem su radove objavljivali mnogi ugledni znanstvenici, a prestao je izlaziti nakon 1945. godine. “Časopis za hrvatsku povijest”.

¹²¹ Obratiti pozornost na bilj. 108.

¹²² BiH-AHFP-MO, sv. 11, m. 1, pm. 2, f. 21.

¹²³ Jareb je početkom 90-ih godina odlučio darovati osobnu knjižnicu Hrvatskom institutu za povijest, a nakon opsežnih priprema popisa i sređivanja građe u Sjedinjenim Američkim Državama zbirka je 1997. dopremljena u Institut. Vrijednost zbirke očituje se u velikom broju sačuvanih starih publikacija (polovina XIX. stoljeća), emigrantskim publikacijama (knjige, brošure, kalendari, časopisi i spomenice) te brojnoj literaturi stranih autora koji su onodobno pisali o Hrvatskoj i Jugoslaviji. Zbirka se sastoji od 4270 knjiga, 170 brošura i 4487 svezaka časopisa na više svjetskih jezika. Usp. JURČIĆ, „Zbirka Jere Jareba”.

Na kraju valja napomenuti da pojedina pisma donose i neke crtice iz njihova privatnoga života. Primjerice, u pismu iz svibnja 1962. Mandić spominje prije ostvarene kontakte s obitelji Jarebove supruge Olge, koju posebno pozdravlja sjećajući je se kao djevojčice koju je upoznao kada je „u ljetu god. 1939. na polasku u Rim bio u kući njezinih roditelja na ručku”.¹²⁴ Vrlo često Mandić je pisma završavao upravo upućujući pozdrave Jarebovoj obitelji. Naravno, razmjenjivana pisma u predblagdanskome razdoblju redovito su sadržavala i blagdanske čestitke.¹²⁵ Posebne poruke svakako su sadržane u čestitkama koje je Jareb uputio Mandiću u prigodi njegova zlatnoga, a potom i dijamantnoga svećeničkog jubileja, u kojima uz ostalo ističe: „... Hrvatska i povijesna znatnost našla je u Vama odlučnog i ustrajnog trudbenika. Stoga neka Vam dragi Bog podijeli još dovoljno zdravlja i snage da uzmognete završiti sve svoje namjeravane i željene radove iz srednjovjekovne povijesti Bosne i Hrvatske... U ovoj svečanoj prigodi kao početnik u povijesnom istraživanju naše hrvatske nedavne prošlosti, zaželio bih, da uzmognete snage i vremena napisati svoja sjećanja na Vaš rad, osobe i događaje iz Vašeg djelovanja, te da tako pružite svoj doprinos hrvatskoj povijesti Vaših dana.”¹²⁶ Čestitka za fra Dominikov dijamantni svećenički jubilej (od 15. rujna 1972.)¹²⁷ posljednje je, u Mandićevoj ostavštini, sačuvano pismo iz ove korespondencije. Osim sadržaja poruke, i vlastoručni ispis čestitki svakako upućuje na „bliskiji” Jarebov odnos spram fra Dominika Mandića i njegova djela.

Zaključak

Iz sadržaja relativno bogate sačuvane korespondencije između fra Dominika Mandića i Jere Jareba (ukupno 39 pisama od 1953. do 1972. godine) evidentno je da su ta dva intelektualca, vođena istim ciljem koji se očitovao u traženju „prostora” za slobodu hrvatske misli, tijekom svojega životnog razdoblja daleko od domovine itekako radili i promišljali o dobru hrvatskoga naroda. Splet životnih okolnosti koji ih je doveo u Sjedinjene Američke Države,

¹²⁴ BiH-AHFP-MO, sv. 11, m. 1, pm. 2, f. 19.

¹²⁵ Navodim samo neka pisma s čestitkama: BiH-AHFP-MO, sv. 7, m. 1, f. 107; sv. 11, m. 1, pm. 2, f. 20, 26. Ako su pak pisma nastajala u vrijeme rođendana ili imendana, čestitke su bile njihov sastavni dio. Tako Jareb svoje pismo od 23. studenog 1959. započinje čestitkom u povodu Mandićeva 70. rođendana: „Ne znam točno datum, kada slavite Vasu sedamdesetogodišnjicu života, ali mi je Prof. Nikolić pisao, da će tim povodom u br. 4., koji se upravo dotiskava, izici o Vama i Vasem radu članak. Zelim Vam sve najbolje, mnogo zdravlja i sreće, da Vas dragi Bog pozivi još mnogo, mnogo godina, na korist svoje Crkve, hrvatskog naroda i hrvatske historiografije.” Usp. BiH-AHFP-MO, sv. 7, m. 1, f. 100. Mandić je u pismu koje je uputio upravo na blagdan sv. Jeronima 1970. Jarebu čestitao imendan naglasivši da ga je uključio u svoje molitve na jutarnjoj misi. BiH-AHFP-MO, sv. 11, m. 1, pm. 2, f. 30.

¹²⁶ BiH-AHFP-MO, sv. 7, m. 4, f. 152.

¹²⁷ Tom je prigodom Jareb s obitelji zaželio fra Dominiku da mu Gospodin udijeli „obilje svog blagoslova, mnogo zdravlja i vrlina života, na ponos Svete Crkve i našeg patničkog hrvatskog naroda”. Usp. BiH-AHFP-MO, sv. 19, m. 4, f. 47.

ali i usmjerenost prema istim ciljevima, pokrenut će njihovu suradnju, koja se očitovala u više sfera, počevši od međusobne pomoći u prikupljanju potrebne literature za znanstvenoistraživački rad, preko znanstvenokritičke potpore tijekom pripreme obrade bliskih im povijesnih tema, pa do osnivanja institucija koje će Hrvatima u emigraciji omogućiti objavljivanje radova, kako je i sam Mandić istaknuo, u duhu „svijetle hrvatske tradicije”.

Neobjavljeni arhivski izvori

BiH-AHFP-MO: Bosna i Hercegovina, Arhiv Hercegovačke franjevačke provincije, Mostar, fond Mandićeva ostavština.

Objavljeni izvori i literatura

BENAC, Alojz, *Radimlja*, Sarajevo: Izdanje zemaljskog muzeja u Sarajevu, 1950.

„Časopis za hrvatsku povijest”. *Hrvatska enciklopedija (on-line)*. Leksikografski zavod „Miroslav Krleža”. Pristup ostvaren 23. 5. 2018. <http://www.enciklopedija.hr/Natuknica.aspx?ID=13197>.

ČUVALO, Ante. „Fra Dominik Mandić – prve godine u Americi. Novi svijet i novi izazovi”. U: *Dr. fra Dominik Mandić (1889. – 1973.)*. Zbornik radova sa znanstvenoga simpozija održanog u prigodi 40. obljetnice njegove smrti, prir. Robert Jolić. Mostar; Zagreb: Hercegovačka franjevačka provincija Uznesenja BDM; Franjevačka knjižnica Mostar; Hrvatski institut za povijest, 2014, 81-109.

GJIVOJE, Marinko. „Diskusija o knjizi M. Garašanina i J. Kovačevića ‘Pregled materijalne kulture Južnih Slavena u ranom srednjem vijeku’”. *Historijski zbornik* 4 (1951): 407-420.

GRAFENAUER, Bogo. „Prilog kritici izvještaja Konstantina Porfirogeneta o doseljenju Hrvata”. *Historijski zbornik* 1-2 (1952): 1-56.

HORVAT, Rudolf. *Hrvatska na mučilištu*. Zagreb: Kulturno-historijsko društvo „Hrvatski rodoljub”, 1942.

Hrvatski kalendar (Chicago), XII (1954.).

Hrvatski narod (Zagreb), 1941.

JAREB, Jere. „Hrvatska Istra”. *Hrvatski kalendar* 1954. 11 (1953): 166-174.

JAREB, Jere. *Pola stoljeća hrvatske politike. Povodom Mačekove autobiografije*. Zagreb: Hrvatski institut za povijest, 1995.

JAREB, Jere. „Pola stoljeća hrvatske politike. Povodom Mačekove autobiografije, I. dio”. *Hrvatska revija* 33 (1959), br. 1: 21-44.

JAREB, Jere. „Pola stoljeća hrvatske politike. Povodom Mačekove autobiografije, II. dio”. *Hrvatska revija* 34 (1959), br. 2: 191-227.

JAREB, Jere. „Pola stoljeća hrvatske politike. Povodom Mačekove autobiografije, III. dio”. *Hrvatska revija* 36 (1959), br. 4: 396-447.

JAREB, Mario. „Jere Jareb (3. svibnja 1922. – 21. studenoga 2017.)”. *Časopis za suvremenu povijest* 49 (2017), br. 3: 616-617.

JURČIĆ, Martina, “Zbirka Jere Jareba”. 5. 5. 2017. Pristup ostvaren 23. 5. 2018. http://hr.cultural-opposition.eu/wp-content/uploads/sites/7/2017/05/Jurcic_prezentacija_5.5.2017..pdf.

Poveznica: <http://hr.cultural-opposition.eu/2017/05/09/odrzana-znanstvena-radionica-od-nepoznatosti-do-vidljivosti-hrvatska-emigracija-1945-%E2%80%95-1990-u-zbirkama-kulturno-bastinskih-i-znanstvenih-ustanova>.

KORAC, Dijana. „Mandićevi izvori i literatura za znanstveni rad”. U: *Dr. fra Dominik Mandić (1889. – 1973.). Zbornik radova sa znanstvenoga simpozija održanog u prigodi 40. obljetnice njegove smrti*, prir. Robert Jolić. Mostar; Zagreb: Hercegovačka franjevačka provincija Uznesenja BDM; Franjevačka knjižnica Mostar; Hrvatski institut za povijest, 2014, 775-799.

KRIŠTO, Jure. „Fra Dominik Mandić i hrvatske izbjeglice 1943. – 1953.”. U: *Dr. fra Dominik Mandić (1889. – 1973.). Zbornik radova sa znanstvenoga simpozija održanog u prigodi 40. obljetnice njegove smrti*, prir. Robert Jolić. Mostar; Zagreb: Hercegovačka franjevačka provincija Uznesenja BDM; Franjevačka knjižnica Mostar; Hrvatski institut za povijest, 2014, 686-720.

KRIŠTO, Jure. *Hrvatski katolički pokret 1903. – 1945.* Zagreb: Hrvatski institut za povijest, 2004.

KRIŠTO, Jure. *Prešućena povijest. Katolička crkva u hrvatskoj politici 1850. – 1918.* Zagreb: Hrvatska sveučilišna naklada, 1994.

KRIŠTO, Jure. *Sukob simbola. Politika, vjere i ideologije u Nezavisnoj Državi Hrvatskoj.* Zagreb: Globus, 2001.

MANDIĆ, Dominik. „Croatian King Tomislav defeated Bulgarian Emperor Symeon the Great on May 27, 927”. *Journal of Croatian Studies* 1 (1960): 32-43.

MANDIĆ, Dominik. „Curriculum vitae”. U: *Dr. fra Dominik Mandić (1889. – 1973.). Zbornik radova sa znanstvenoga simpozija održanog u prigodi 40. obljetnice njegove smrti*, prir. Robert Jolić. Mostar; Zagreb: Hercegovačka franjevačka provincija Uznesenja BDM; Franjevačka knjižnica Mostar; Hrvatski institut za povijest, 2014, 13-39.

MANDIĆ, Dominik. *Etnička povijest Bosne i Hercegovine.* Rim: Hrvatski povijesni institut, 1967.

MANDIĆ, Dominik. *Hrvati i Srbi, dva stara, različita naroda.* München; Barcelona: Knjižnica Hrvatske revije, 1971.

MANDIĆ, Dominik. „Hrvatstvo Bosne i Hercegovine”. *Hrvatska revija* 13 (1954), br. 1: 17-33.

MANDIĆ, Dominik. „Koje je godine hrvatski kralj Tomislav pobijedio bugarskog cara Simeona Velikog?”. *Hrvatski kalendar* 13 (1956): 132-141.

MATIJEVIĆ, Zlatko. „Hrvatska pučka stranka”. *Hrvatska revija* (Zagreb) 3 (2003), br. 3: 78-89.

MATIJEVIĆ, Zlatko. „Hrvatska pučka stranka i Stjepan Radić (1919. – 1928.)”. *Radovi Zavoda za hrvatsku povijest Filozofskog fakulteta Sveučilišta u Zagrebu* 32-33 (2000), br. 1: 257-266.

MATIJEVIĆ, Zlatko. „Hrvatski katolički pokret i politika (1903. – 1929.)”. *Croatica Christiana Periodica* 25 (2001), br. 47: 181-205.

MATIJEVIĆ, Zlatko. „Politička orijentacija Hrvatskog katoličkog pokreta u posljednjim godinama postojanja Austro-Ugarske Monarhije i prvim danima stvaranja Kraljevstva SHS (1903. – 1918.)”. *Društvena istraživanja. Časopis za opća društvena pitanja* 10 (2001), br. 1-2: 147-155.

MATIJEVIĆ, Zlatko. *Slom politike katoličkog jugoslavenstva. Hrvatska pučka stranka u političkom životu Kraljevine SHS (1919. – 1929.)*. Zagreb: Hrvatski institut za povijest, 1998.

MATKOVIĆ, Hrvoje. „Razgovor s dr. Jerom Jarebom u povodu 80. godišnjice njegova života”. *Časopis za suvremenu povijest* 40 (2008), br. 3: 709-728.

MUŽIĆ, Ivan. *Katolička crkva, Stepinac i Pavelić*. Split: Marjan tisak d.o.o., ³2003.

MUŽIĆ, Ivan. *Pavelić i Stepinac*. Split: Logos, 1991.

Narodne novine (Zagreb), 19 (1941).

NERALIĆ, Jadranka. „Mandićevo rimsko razdoblje (1939. – 1951.) osobito njegova nastojanja oko školovanja franjevačkoga pomlatka i hrvatskih studenata (Grottaferrata, Grottammare)”. U: *Dr. fra Dominik Mandić (1889. – 1973.)*. Zbornik radova sa znanstvenoga simpozija održanog u prigodi 40. obljetnice njegove smrti, prir. Robert Jolić. Mostar; Zagreb: Hercegovačka franjevačka provincija Uznesenja BDM; Franjevačka knjižnica Mostar; Hrvatski institut za povijest, 2014, 721-757.

PANDŽIĆ, Bazilije. *Životopis dr. fra Dominika Mandića*. Chicago: OFM, 1994.

PAVELIĆ, Ante. *Doživljaji*, sv. I. Madrid: Domovina, 1968.

SPAHO, Fehim. „Hrvati u Evlija Čelebijinu putopisu”. *Hrvatsko kolo* 13 (1932): 41-50.

ŠIDAK, Jaroslav, *Historijska čitanka za hrvatsku povijest*, Zagreb: Školska knjiga, 1952.

TOMIĆ, Draženko; JOLIĆ, Robert. „Mandićevo nakladničko djelatnost”. U: *Dr. fra Dominik Mandić (1889. – 1973.)*. Zbornik radova sa znanstvenoga simpozija održanog u prigodi 40. obljetnice njegove smrti, prir. Robert Jolić. Mostar; Zagreb: Hercegovačka franjevačka provincija Uznesenja BDM; Franjevačka knjižnica Mostar; Hrvatski institut za povijest, 2014, 758-774.

SUMMARY

The Collaboration between Dominik Mandić and Jere Jareb in Light of the Correspondence Preserved in Mandić's Legacy

The written legacy of Fra Dominik Mandić kept in the Archives of the Franciscan Herzegovina Province includes, among many other materials, the correspondence between this distinguished Herzegovian Franciscan and the famous Croatian historian Jere Jareb. According to the available letters, their first contacts were achieved in 1953, which is related to their arrival in the USA, when both of them became active among émigré circles in promoting the Croatian name and history in this, for the Croats difficult, period of communist Yugoslavia. Based on the contents of 39 letters dated from 1953 to 1972, this paper thematically analyses and follows the collaboration between these two Croatian intellectuals. Apart from exchanging discussions and scientific-critical reflections on historical topics that they were well-acquainted with (such as during the preparation of Jareb's book *Half a Century of Croatian Politics 1895–1945* or Mandić's works *The Croatianness of Bosnia and Herzegovina* and *Croats and Serbs, Two Old and Different Nations*), the letters also reveal a mutual sensibility for publishing among numerous Croatian emigrants that would, in their minds, allow a more open scientific approach to researching and perceiving Croatian culture and history. Jareb achieved his goals through his work at the Croatian Academy of America, which published the *Journal of Croatian Studies*, while Mandić founded the "Croatia" Cultural Publishing Center, which took upon itself the publishing of the *Croatian Calendar*; after the closing of the Center, publishing was continued by the newly-established Croatian Historical Institute. As can be inferred from their correspondence, work on editing and publishing the *Croatian Calendar* and *Journal of Croatian Studies* led to the forming of a more intensive collaboration between Fra Dominik Mandić and Jere Jareb. The final part of this paper is devoted to a number of letters that testify to their mutual support in their research processes, including the sharing of data and assistance in finding literature for various historical topics that were the subjects of their interest.

Key words: Dominik Mandić; Jere Jareb; correspondence; publishing; scholarly research